

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 23 (2023), št. 2

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2023

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: shs.urednistvo@gmail.com

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvilleke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

MARIJAN PREMOVIČ: The Medieval Tradition in the Ideology of the Karadordevič Dynasty	293
<i>Srednjeveška tradicija in ideologija Karadordevičev</i>	
JURIJ PEROVŠEK: Karadordeviči in slovenske politične stranke 1918–1941	313
<i>The Karadordevičs and Slovenian Political Parties, 1918–1941</i>	
TAMARA GRIESSER-PEČAR: Slovenska katoliška cerkev in Karadordeviči	361
<i>Slovenian Catholic Church and the Karadjordjevič Dynasty</i>	
ANDREJ RAHTEN: Zunanjepolitični koncept kneza Pavla	397
<i>Foreign Policy Concept of Prince Paul Karadordevič</i>	
DARJA KEREC: Karadordeviči in Prekmurje	427
<i>Karadjordjevičs and Prekmurje</i>	
MIRA MILADINOVIČ ZALAZNIK: S srbskim patriarhom Gavrilom pri Windisch-Graetzih o Jugoslaviji pod žezlom Karadordevičev	459
<i>The Serbian Patriarch Gavriilo at Windisch-Graetz Family Discusses Yugoslavia Under Karadordevič's Scepter</i>	
IVAN SMILJANIČ in PETER MIKŠA:	
" Bronasti lik Največjega Jugoslovena ": javni spomeniki Karadordevičem na Slovenskem.....	489
<i>"Bronze Figure of the Greatest Yugoslav": Public Monuments to the Karadordevič Dynasty in Slovenia</i>	
BOŽO REPE: Karadordeviči in vladarska ideologija pri Slovencih	529
<i>The Karadordevičs and the Ruler's Ideology Among Slovenes</i>	

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 565

Uredniška navodila avtorjem /
Editor's Instructions to Authors 569

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2023-10

Slovenska katoliška cerkev in Karađorđevići

Tamara Griesser-Pečar

Dr., docentka
Zuckerkindlgasse 38–44/2, A–1000 Dunaj, Avstrija
e-pošta: tamara.griesser@gmx.at

Izvleček:

Ko se je izkazalo, da avtonomija Južnih Slovanov v sklopu Avstro-Ogrske ni bila več uresničljiva, je slovenska katoliška cerkev podprla združitev s Srbijo. Dinastija Karađorđević je bila Slovencem tuja tudi zato, ker je pripadala pravoslavni veri. V Kraljevini SHS oz. Jugoslaviji je bilo šest uradno priznanih veroizpovedi, katoliška cerkev je bila po številu vernikov šele na drugem mestu za pravoslavno. Zato se je del politike zavzemal za republiko in federalistično ureditev – tudi večina duhovščine, v prvi vrsti ljubljanski knezoškof Anton B. Jeglič. Katoliška cerkev, ki je nasprotovala ločitvi Cerkve in države, je stala pred vrsto problemov, tako zaradi škofijskih in župnijskih meja in vprašanja verskega sklada, kot tudi na vzgojnem in šolskem področju. Največjo težavo pa je predstavljal sporazum med Kraljevino in Svetim sedežem. Čeprav je bil konkordat leta 1935 končno podpisan, ga Kraljevina Jugoslavija ni nikoli ratificirala.

Ključne besede:

Anton Bonaventura Jeglič, Anton Korošec, kralj Aleksander I., šestojanuarska diktatura, unitaristični ustavni okvir, konkordat, Sokol, Orli, katoliške šole

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 23 (2023), št. 2, str. 361–396, 150 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

0 Uvod¹

Ko je Avstro-Ogrska razpadala in je Anton Korošec v imenu Jugoslovanskega kluba 30. maja 1917 v dunajskem parlamentu prebral *Majniško deklaracijo*, je ljubljansko škofijo vodil dr. Anton Bonaventura Jeglič.² Od vsega začetka je odločno stopil na stran te deklaracije, katere cilj je bil združitev vseh Južnih Slovanov, ki so živeli v Habsburški monarhiji. Takrat najprej niso načrtovali neke samostojne južnoslovanske države, temveč avtonomno državno tvorbo pod žezlom dinastije Habsburg-Lothringen.³ Ko je postal poziv slovenskih strank po koncentraciji vseh narodnih sil vedno glasnejši, je škof Jeglič dal iniciativo za t. i. *Ljubljansko izjavo* z dne 15. septembra 1917, ki je na eni strani podpirala *Majniško deklaracijo*, na drugi pa se je pridružila tudi mirovni pobudi papeža Benedikta XV.⁴ Njegova želja je bila, da izjavo podpišejo predstavniki Slovenske ljudske stranke (SLS) in liberalci v imenu vseh Slovencev, ker pa je metropolit Frančišek Borgia Sedej podpise prepovedal, podpisi s Štajerske in iz Trsta pa niso prispeli pravočasno, so izjavo izdali samo v imenu Kranjske.⁵ Kot izpostavlja Feliks Bister v svoji knjigi o Antonu Korošču v dunajskem parlamentu, je bila izjava "ne samo eksaktnejša od besedila *Majniške deklaracije*, temveč tudi vsebinsko bistveno razširjena z omembo pravice narodov do samoodločbe."⁶ Uporabila je namreč pojem "Slovenija" in ni kot običajno naštevala samo dežel.

¹ Študija je nastala v okviru raziskovalnega programa *Kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin na slovenskem ozemlju v 20. stoletju* (P6-0380), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

² Anton Bonaventura Jeglič (29. 5. 1850, Begunje na Gorenjskem – 2. 7. 1937, Stična). Teologijo je študiral v Ljubljani 1869–1873 in na Dunaju, kjer je opravil doktorat leta 1876 in nato služboval kot kurat v ženski kaznilnici v Begunjah. Po osem mesečnih študijah na nemških univerzah in v Rimu je maja 1878 postal podvodja ljubljanskega semenišča, predaval pa je cerkveno pravo in zgodovino, od 1881 še dogmatiko. 1882 ga je nadškof Josip Stadler sprejel med kanonike vrhbosanskega kapitlja. 16 let je deloval kot upravitelj stolne župnije in kot škofov generalni vikar. Avgusta 1897 je bil imenovan za pomožnega škofa v Sarajevu z nazivom naslovnega škofa siunijskega, februarja 1898 pa za ljubljanskega knezoškofa. Upokojil se je leta 1930 in se kot nadškof garellenski umaknil v Gornji Grad, 1932 pa v Stično (Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL) 331, Zapuščina Anton Bonaventura Jeglič, Historiat ustvarjalca).

³ Arnold Suppan, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Zwischen Adria und Karawanken* (Berlin, 1998), str. 347; Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dumažu. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana, 1992), str. 179 (dalje: Bister, *Anton Korošec*); Tamara Griesser-Pečar, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 301–331 (dalje: Griesser-Pečar, "Slovensko slovo od Habsburžanov").

⁴ NŠAL 331, Nadškof Anton Bonaventura Jeglič, AŠ 10; Bogdan Kolar, "Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 443–468.

⁵ Anton Bonaventura Jeglič, *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja, ur. Marija Čipič Rehar, Blaž Otrin, Cvetka Rezar in Julijana Visočnik (Celje, 2015), 18. 9. 1917, str. 719 (dalje: *Jegličev dnevnik*); Jože Jagodic, *Majben oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič* (Celje, 2013), str. 211–212 (dalje: Jagodic, *Majben oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič*).

⁶ Bister, *Anton Korošec*, str. 206.

Anton Bonaventura
Jeglič (1850–1937)
(*dLib*, Zbirka upodobitev
znanih Slovencev NUK)

V *Majniški deklaraciji* zaradi cenzure tega imena še niso mogli zapisati.⁷ Tako škofova podpora *Majniški deklaraciji* kot tudi *Ljubljanska izjava* sta vzbudili množično gibanje za podpis *Majniške deklaracije*.⁸ Burno pa so se odzvali nem-

⁷ NŠAL 331, Nadškof Anton Bonaventura Jeglič, AŠ 10, izjava 15. 9. 1917; Jurij Perovšek, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 423–428.

⁸ Več: Vlasta Stavbar, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforma do nove države (1906–1918)* (Maribor, 2017).

ški "nacionalci", sledili so ostri napadi v nemških časopisih in deželni predsednik grof Heinrich Attems je prosil ministrskega predsednika na Dunaju za navodila, kako naj proti knezoškofu ukrepa. Predlog deželne vlade in generalov je bil pripor. Seveda pa ga je cesar Karel, ko je bil Jeglič pri njem v avdienci 28. februarja 1918 v Badnu pri Dunaju, podprl, ko je rekel: "Gibanje je popolnoma dovoljeno, toda mora biti patriotično, avstrijsko." Zanimivo pa je, da je kot neke vrste svarilo dodal, da se ne morejo zanašati na parlament.⁹ Jeglič je v *Škofjskem listu* leta 1919 napisal: "Da, cesar Karl je imel prekoristne namene za ureditev Avstrije. Hotel je priznati pravice vseh narodov v njej."¹⁰ Avstrijska škofovska konferenca je pozno poleti 1918 izdala izjavo proti samoodločbi narodov, ki jo je škof Jeglič v ljubljanski škofiji objavil šele oktobra, hkrati pa je naročil duhovnikom, da pisma vernikom naj ne preberejo.¹¹ V nasprotju z Jegličem lavantinski škof Mihael Napotnik¹² pastirskega pisma ni samo objavil, naročil je tudi duhovnikom, da ga vernikom preberejo.¹³

Septembra 1918 je ministrski predsednik Max von Hussarek Jegliču poslal strogo zaupno pismo, v katerem je sicer priznal, da je jugoslovansko vprašanje resno politično vprašanje, skliceval pa se je na izjave, ki jih je Jeglič dal cesarju v zadnji avdienci: "Opazovati je bilo možno, da so iz tega gibanja izšli pojavi, izdaje in dejstva, ki jih je treba označiti naravnost nasprotne državnim koristim in ki jih moramo zato – in sicer v soglasju z mišljenjem Njegovega Veličanstva o tem položaju – vseskozi in odločno obsoditi." Hkrati ga je opozoril, da se naj "poslej drži tistih mej, ki jih Vam v le-teh zgolj političnih zadevah določa Vaša škofovska služba."¹⁴ Jeglič je Hussareku odgovoril, da so za to krive centralne vlade na Dunaju in Budimpešti: "Kakor so te vlade vzgojile iredento, ruso- in srbofilizem, tako odbijajo sedaj od sebe Jugoslovane, ker se ne ozirajo na njihov klic po pravici, in jih preganjajo, tlačijo in jim groze za prihodnost. Ni čuda ako se polagoma odvrčajo od države, ki jim je krivična."¹⁵ Leta pozneje je Korošec

⁹ *Jegličev dnevnik*, 13. 11. 1917, str. 731; Jagodic, *Majben oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, str. 211–212. Tudi: Privatarhiv der Familie Habsburg (PAH), Aufschreibungen Kaiser Karls aus dem Jahre 1918, "Vineta", Februar 1918.

¹⁰ "Duhovnikom", *Ljubljanski škofjski list*, št. 2 (1919), str. 11.

¹¹ *Ljubljanski škofjski list*, št. 10, 4. 10. 1918, slovensko besedilo, dok. 88, 113–119, nemško besedilo, dok. 89, 119–126.

¹² Dr. Mihael Napotnik (20. 9. 1850, Slovenske Konjice – 28. 3. 1922, Maribor) je bil imenovan za lavantinskega škofa leta 1889. Sledil mu je Andrej Karlin 1923–1933, nato pa Ivan Jožef Tomažič 1923–1949 (*Letopis Cerkve na Slovenskem 2000* (Ljubljana, 2000), str. 485 (dalje: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*)).

¹³ *Folium officiale diocesis Lavantinae. Cerkevni zaukaznik za Lavantinsko škofijo. Kirchliches Verordnungsblatt für die Lavanter Diözese*, 1. 10. 1918, dok. 97, str. 178–184 (nemško); 21. 10. 1918, dok. 105, str. 194–200 (slovensko).

¹⁴ NŠAL 331, Nadškof Anton Bonaventura Jeglič, AŠ 4; Prevod je objavljen v Jagodic, *Majben oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, str. 216–217.

¹⁵ *Jegličev dnevnik*, 29. 9. 1918, str. 760.

Max von Hussarek
(1865–1935) avstrijski ministrski predsednik (<https://www.bildarchivaustria.at>)

v *Ponedeljskem Slovencu* zapisal: "Slovensko ljudstvo se je ravno radi tega škofovega koraka zavedlo usodne važnosti teh zgodovinskih časov."¹⁶ Pozneje je Hussarek, ki je bil v odločilnem času zaposlen na c.k. ministrstvu za uk in bogočastje in bil tudi profesor za cerkveno pravo na dunajski univerzi, napisal, da obžaluje, da ni še bolj nasprotoval imenovanju Jegliča za ljubljanskega škofa in da je bil Jeglič človek, "ki se je dal potegniti v gibanje, ki je bilo naperjeno proti državi in dinastiji".¹⁷

¹⁶ "30. majnik 1917 – 30. majnik 1937", *Ponedeljski Slovenec*, 31. 5. 1937, št. 22, str. 1.

¹⁷ Max von Hussarek, "Zum Tatbestande des landesfürstlichen Nominations- und Bestätigungsrechts für Bistümer in Österreich 1848–1918", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 47, Kan. Abt. XVI (1927), str. 181–251; Janko Prunk, "Škof Jeglič – politik, 1. del", *Kronika* 19, št. 1 (1971), str. 32 (dalje: Prunk, "Škof Jeglič – politik, 1. del"). Citat je prevedel Janko Prunk.

Odcepitev in zavzemanje za republiko

Ko se je izkazalo, da avtonomija Južnih Slovanov v sklopu avstro-ogrske monarhije ni več uresničljiva, je prišlo do odcepitve. Sicer je bil cesar reformam naklonjen, vendar jih med vojno ni mogel speljati, njegov položaj pa je še dodatno oslabila "afera Sixtus".¹⁸ Ko je predložil oktobrski manifest, je bilo že prepozno. Zato so se slovenski politiki zavzemali za združitev s Srbi v novi državi.¹⁹ Država, ki je bila ustanovljena 1. decembra 1918, je bila bistveno drugačna od tiste, ki so jo imeli v mislih slovenski politični predstavniki, pa tudi slovenska katoliška cerkev. Že dinastija Karađorđević je bila Slovencem tuja, predvsem tudi zato, ker je pripadala pravoslavni veri. Slovenci so bili v veliki večini verni katoličani, zato se je del politike zavzemal za republiko in federalistično ureditev – tudi velik del duhovščine. Medtem ko so bili liberalci za monarhijo in centralistično državo – po oceni Igorja Grdina "je novonastala Kraljevina SHS nosila pečat, ki so ji vtisnili liberalci",²⁰ – je bila SLS (VLS)²¹ razdeljena.²² Čeprav se je velik del stranke na začetku zavzemal za republiko, tudi na javnih shodih, se je Anton Korošec, ki je bil na čelu stranke, brezpogojno zavzemal za monarhijo. Podnačelniku SLS Bogomilu Remcu je tako pisal v nedatiranem pismu iz Beograda:

Da ne bo nesporazumevanja, jaz se pod nobenim pogojem ne bom udal pritiskom, da bi moral delati ali glasovati za republiko /.../ Danes je za monarhijo v konstituenti nad 200 poslancev. Ostanemo sigurno monarhija. Zato danes zahtevati monarhijo pomeni, da bo vsak demokratski lump lahko pljuval na SLS, kakor bo hotel.²³

Jeglič se je, kljub temu da je bil zelo naklonjen dinastiji Habsburžanov in cesarju Karlu, odločil, da podpre združitev s Srbijo, ker se je po vsem, kar se je zgodilo med prvo svetovno vojno,²⁴ bal ponemčevanja slovenskega naroda. Leta 1920 je navedel, zakaj:

¹⁸ Več: Tamara Griesser-Pečar, *Die Mission Sixtus* (Wien–München, 1988).

¹⁹ Več: Griesser-Pečar, "Slovensko slovo od Habsburžanov", str. 301–331.

²⁰ Igor Grdina, *Moč umetnosti in sila politike* (Ljubljana, 2007), str. 44.

²¹ Od 1909 do 1920 se je SLS imenovala Vseslovenska stranka (VLS), potem se je preimenovala nazaj v Slovensko ljudsko stranko (SLS).

²² Več: Jurij Perovšek, "Korošec in temeljna vprašanja jugoslovanske države", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42, št. 2–3 (2006), str. 92–121.

²³ Verjetno je bilo pismo napisano decembra 1920 (Janko Prunk, "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1. (1991), str. 49).

²⁴ Več: Tamara Griesser-Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten*, *Studia Carinthiaca* XXX (Klagenfurt, 2010), str. 44–55 (dalje: Griesser-Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten*).

Res, bil sem zvest Avstrijanec in gabila se mi je očitna in posebno skrivna, koruptna agitacija zoper Avstrijo. Želel pa sem od nekdaj, da bi se Jugoslovani v okviru Avstrije združili v eno celoto. Vedel sem pa, da je izvršitev te želje nemogoča brez izredno hude prekucije. No, vojska je pa vse tako pretresla in preobrnila, da se mi je ta združitev zdela mogoča. Ker je na to merila Majniška deklaracija, mi je bila draga. Ker se pa ljudje za to niso vnmali, ali bolj prav, ker se niso znali prav orientirati in se niso gibal, jaz pa sem čutil, da je vse izgubljeno in se bomo ponemčili, ako se v ugodnem času ne dvignemo, sem storil korake, da smo se podpisale vse stranke in začelo se je gibanje, ki je omogočilo Jugoslavijo. Hvala Bogu, da je moje korake tako vodil, da so bili zakoniti.²⁵

V nasprotju s Korošcem se Jeglič ni zavzemal za monarhijo, temveč je podpiral republikansko idejo. V svoj dnevnik je 22. oktobra 1918 zabeležil:

Med narodom se republikanska struja vedno bolj širi /.../ Vidi se, da je zmagala prostozidarska ideja o splošni republiki. Struje ne moremo zaustaviti; moramo z njo, da iz nje vzamemo, kar je prav in za krščansko ljudstvo dobro. Veri in Cerkvi ne nasprotuje nobena vladavina, samo cerkvene pravice mora priznati; zato bomo za republiko in bomo branili cerkvene pravice.²⁶

Za 21. november 1918 je bil napovedan shod zaupnikov SLS v Ljubljani, na katerem so nameravali obravnavati državnopravna vprašanja. Jeglič, ki je pravzaprav dal pobudo za Jugoslovansko škofovsko konferenco (JŠK) kmalu po koncu vojaških spopadov, ker se je zavedal, da bo treba urediti odnose med državo in Cerkvijo v novi državi, je bil takrat ravno v Zagrebu na posvetu z nadškofom Antunom Bauerjem in ko je po telefonskem pogovoru s stolnim prelatom Andrejem Kalanom izvedel, da bodo morda težave na shodu – svetoval jim je namreč, da naj ne sklenejo ničesar zavezujočega – je takoj odpotoval nazaj v Ljubljano. Ker se mu je na poti pokvaril avto, na shod ni prišel pravočasno.²⁷ Dejansko je SLS sprejela resolucijo, v kateri se je zavzela "za republiško obliko vladavine, povdarjajoč, da vidi pred vsem v taki obliki garancijo za demokratičen ustroj države."²⁸ Teolog Izidor Cankar, ena osrednjih osebnosti SLS, je poročal škofu, da so na zborovanju v Zagrebu 23. in 24. novembra sprejeli odločitev, da se zedinijo s Srbi in pošljejo v Beograd 28 članov na razgovor o združenju z načrtom, da se zavzamejo za Državno vijeće skupno za vse SHS. V svoj dnevnik je Jeglič zabeležil:

²⁵ *Jegličev dnevnik*, 14. 7. 1920, str. 808.

²⁶ Prav tam, 22. 10. 1918, str. 762–763.

²⁷ Prav tam, 29. 10. 1918, str. 764.

²⁸ "Slovensko ljudstvo s Srbi in Hrvati v skupni državi", *Slovenec*, 22. 11. 1918, št. 269, str. 1.

Andrej Kalan (1858–1933), duhovnik in politik (*Wikimedia Commons*)

Naši ostanejo republikanci; tudi v Srbiji Aleksander nima večine v skupščini; velik del Srbov hoče republiko. Pri konstituenti zmaga skoraj gotovo monarhija; naši se bodo lojalno podvrgli, toda s postavnimi sredstvi bodo delali na to, da čim prej pride republika; Srbi bodo sami kmalu vrgli Karagjorgjevićevo dinastijo.²⁹

Narodno vijeće, ki je 29. oktobra v Zagrebu prevzelo vrhovno oblast nad južnoslovanskimi deželami habsburške monarhije in razglasilo Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov – predsednik je postal dr. Anton Korošec, namestnika pa dr. Ante Pavelić in dr. Svetozar Pribičević –, je bilo sicer najprej republikansko in federalistično usmerjeno, potem pa je SLS klonila pod pritiskom tistih,

²⁹ Jegličev dnevnik, 26. 11. 1918, str. 769. Več: Andrej Rahten, *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022), str. 35–51 (dalje: Rahten, *Anton Korošec*).

ki so se zavzemali za centralistično ureditev in monarhijo.³⁰ Da v stranki SLS na koncu ni več prevladala republikanska usmeritev, je, kot ugotavlja njegov biograf Andrej Rahten, zasluga prav Antona Korošca.³¹

Na slovesni proglasitvi nove države 29. oktobra 1918 na Kongresnem trgu v Ljubljani je Ivan Hribar knezoškofa Jegliča označil za "primasa Jugoslavije", ki je položil četrti temeljni kamen za novo državo.³² Tudi Jeglič je imel nagovor, v katerem je spomnil na Janeza Evangelista Kreka in pohvalil Woodrowa Wilsona, o katerem je rekel, da je

največji kamen /.../v temelje naše države položil mož, čigar izredno državniško modrost občuduje ves svet /.../ V naših rokah je ugodni razvoj naše Jugoslavije. Ako jo bomo sezidali na tretnem temelju strahu božjega, na trdni skali naravne pravičnosti in krščanske ljubezni, bo stala trdno in ne bodo je omajali kakršnikoli besni viharji. Ako bi jo sezidali na človeških strasteh, na grdi sebičnosti in krivičnosti, sezidali na ureditvi brez Boga, potem bo stala na pesku in sovražni viharji jo bodo porušili, pa bo podrtija strašna.³³

V časniku *Slovenec* je 31. oktobra izšel članek z naslovom "Živela republika!",³⁴ v stolnici pa je škof Jeglič naslednji dan, na vse svete, v prvi slovenski pridigi v ljubljanski stolnici po dolgih letih, dejal, da so dve vodilni načeli privedli do narodove svobode, načelo demokracije in samoodločbe. V posebni izdaji *Slovenca* je bilo zapisano o Jegliču, da je najprej podal pregled deklaracijskega gibanja in tega kar je sledilo "in zlasti, kako nam je cesar Karel s svojim odgovorom Vilsonu dal pravico popolnoma svobodne samoodločbe" potem pa "je pozval navzoče, da bodimo novi vladi, ki je povsem legalna nositeljica oblasti, pokorni."³⁵

Tudi pozneje se Jeglič ni poslovil od republikanske ideje. Še 16. novembra 1924³⁶ je zabeležil v svoj dnevnik, da se republikanstvo širi, 1. januarja 1925 pa: "SLS republikansko idejo nekako zadržuje, toda ako se ne motim, po volitvah se bo sprožila v skupščini in zmagala bo!"³⁷ V zadnjem rokopisu, v katerem je obravnaval *Majniško deklaracijo*, je navedel:

³⁰ Jurij Perovšek, *Politika in moderna*, Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones 48 (Ljubljana, 2022), str. 50–52 (dalje: Perovšek, *Politika in moderna*).

³¹ Andrej Rahten, "Korošec na dvoru Karadordevičev", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 93=Nv58, št. 2–3 (2022), str. 7.

³² Po Hribarju je prvi temeljni kamen položil Anton Korošec, drugega Janez Evangelist Krek, tretjega pa slovenski narod (Ivan Hribar, *Moji spomini II* (Ljubljana, 1928), str. 299–300).

³³ *Jegličev dnevnik*, 29. 10. 1918, str. 764; "Prestolnica Slovenije manifestira", *Slovenec*, 30. 10. 1918, št. 249 a, str. 2.

³⁴ *Slovenec*, 31. 10. 1918, št. 249 a, str. 1.

³⁵ "Slovenske pridige v stolnici", *Slovenec*, 2. 11. 1928, št. 45, str. 1.

³⁶ *Jegličev dnevnik*, 16. 11. 1924, str. 908.

³⁷ Prav tam, 1. 1. 1925, str. 914.

Prišlo je do zedinjanja pod vplivom majniške deklaracije /.../ Kako smo bili veseli manifesta, ki ga je tedanji kraljevič Aleksander v Beogradu pri ujedinenju prečital! Toda kmalu je bil zavržen in dotični so našo državo tako vladali, da sem večkrat zdihnil: 'Ko bi bil na čelu naše države njen najhujši sovražnik, bi komaj mogel njo tako pogubno vladati'.³⁸

Kraljevina SHS

Novonastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) je bila izrazito heterogena država – in to ne samo z nacionalnega vidika, temveč tudi s političnega, z gospodarskega in verskega. Katoliška cerkev je imela v njej popolnoma drugačen status kot v habsburški monarhiji, kjer je bila daleč prevladujoča verska skupnost, tudi cesar je bil katoličan. V Kraljevini SHS (oz. Kraljevini Jugoslaviji po letu 1929) je bilo šest uradno priznanih veroizpovedi. Na prvem mestu je bila srbsko-pravoslavna cerkev, ki je imela leta 1921 5.593.057 vernikov (v Sloveniji 6622), pripadal pa ji je tudi kralj in njegova družina, katoliška cerkev je bila na drugem mestu s 4.708.673 verniki, od teh v Sloveniji 1.018.771.³⁹ Oba slovenska škofa, ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič in lavantinski škof Mihael Napotnik, sta v habsburški monarhiji imela naslov knezoškofa z vsemi pravicami in privilegiji, tudi z neposrednim dostopom do cesarja. Ljubljanski knezoškof Jeglič je hkrati sodeloval pri zunanji politiki SLS.⁴⁰ Od vsega začetka so bili jugoslovanski katoliški škofje zelo zaskrbljeni zaradi novega položaja. Jeglič je 22. novembra 1918 napisal v dnevnik:

V cerkvenem oziru so mi škofje v Zagrebu rekli, da niso še ničesar storili, ampak čakajo razvoj dogodkov. Vsi smo polni skrbi za prihodnost. Groze nam Madžari, naše ozemlje zasedajo Lahi in silo nam delajo Nemci; mi pa smo brez moči; edino proteste pošilja naša Narodna vlada in naše 'Narodno veče'. Brez Srbov ni rešitve! Ergo [torej]! Kako hudo bo za nas, ako pridemo pod pravoslavnega kralja, potem ko smo zapustili katoliškega cesarja! Deus misereator nostri [Bog se nas usmili]!⁴¹

³⁸ Anton Bonaventura Jeglič, "Ob času 'Majniške deklaracije'", *Zbornik Svobodne Slovenije 1957* (Buenos Aires, 1957), str. 25.

³⁹ *Definitivni rezultati stanovništva od 31. januara 1921 god., Kraljevina Jugoslavija*. Opšta državna statistika, (Sarajevo, 1932), str. 2, dostopno na: <https://hdl.handle.net/11686/file2175>, pridobljeno: 14. 11. 2022; France M. Dolinar, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju", v: *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju / Slovenisch-österreichischen Beziehungen im 20. Jahrhundert*, ur. Dušan Nečak et al., Historia 8 (Ljubljana, 2008), str. 408 (dalje: Dolinar, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju").

⁴⁰ Janko Prunk, "Jeglič in slovenska politika po letu 1918", v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje, 1991), str. 289 (dalje: Prunk, "Jeglič in slovenska politika po letu 1918").

⁴¹ *Jegličev dnevnik*, 22. 11. 1918, str. 769.

Še pred razglasitvijo Kraljevine SHS, od 27. do 29. novembra 1918, se je prvič v Zagrebu sestala jugoslovanska škofovska konferenca. Podpisala je pastirsko pismo, ki sta ga oblikovala škof Jeglič in grškokatoliški škof v Križevcih Dionizij Njaradi, ob tem pa je sprejela še pet resolucij, osnutke katerih je škof Jeglič prinesel v Zagreb.⁴² V Zagrebu ni bilo lavantinskega škofa Mihaela Napotnika, ki kasneje tudi ni objavil pastirskega pisma v uradnem listu lavantinske škofije. Jugoslovanski episkopat je takrat izrazil prepričanje, da bo jugoslovanska država priznala pravice katoliške cerkve in vse potrebno uredila s Sv. stolico.⁴³ V pismu duhovnikom je Jeglič navedel, da je versko vprašanje še kočljivejše kot vprašanje avtonomije in centralizacije in da se sicer o vprašanju razmerja med katoliško cerkvijo in državo javno še ne razpravlja, da pa so škofje v Zagrebu v pismu vladi izrazili pričakovanje, da bo prišlo do pravične ureditve oz. da bo sklenjen konkordat s Sv. očetom. Ker še v tem času mirovna pogodba z Avstrijo še ni bila podpisana, pa tudi meje še niso bile določene, je svojim duhovnikom odsvetoval vsako politično udejstvovanje.⁴⁴ Vprašanje medverskih odnosov ni bilo rešeno vse do konca monarhije, čeprav je bilo že na začetku ustanovljeno posebno ministrstvo za vere, ki je bilo razdeljeno po veroizpovedih. Uredbo o začasni ureditvi veroizpovedi je prinčev regent Aleksander podpisal 31. julija 1919.⁴⁵

Odnos oblasti in kralja do katoliških škofov v novi državi je bil drugačen. Kralja Petra je kot regent zastopal že omenjeni Aleksander Karađorđević,⁴⁶ ki je nasledil Petra po njegovi smrti leta 1921. Že julija 1919 se je škof Jeglič na Koroščevo prošnjo zaradi napetosti med Beogradom in Vatikanom napotil v Beograd, saj Vatikan do takrat Kraljevine SHS še ni priznal. Med drugim ga je sprejel tudi regent Aleksander. Takrat je Jeglič predstavil tudi sklepe glede molitve za kralja ob priliki njegove smrti. Kot je Jeglič zabeležil v svoj dnevnik, sta bila zaradi tega regent in predsednik vlade Stojan Protić "nekoliko iznenadena".⁴⁷ Značilno za spremenjen odnos je tudi zavrnjena Jegličeva prošnja za avdienco junija 1922, ko je bil kralj Aleksander na Bledu. V imenu jugoslovanskih škofov je želel prositi kralja, da prekliče poziv klerikov v vojaško službo. Aleksander je

⁴² Prav tam, 26. 11. in 30. 11. 1918, str. 769–770; *Ljubljanski škofijski list*, št. 1 (1919), str. 1–3.

⁴³ "Sestanek jugoslovanskih škofov v Zagrebu", *Ljubljanski škofijski list*, št. 1 (1919), str. 4.

⁴⁴ "Duhovnikom", *Ljubljanski škofijski list*, št. 2 (1919), str. 14; Dolinar, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju", str. 404.

⁴⁵ NŠAL, Državne zadeve 1898–1930, D 2, fasc. 12.

⁴⁶ Aleksander Karađorđević (16. 12. 1888, Bar, Črna gora – 9. 10. 1934, Marseille) je bil srbski regent od leta 1914, potem pa od leta 1921 do atentata v Marseillu kralj novonastale Kraljevine SHS oz. Jugoslavije (Edgar Hösch, "Aleksander Karadjordjević", *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, dostopno na: <https://www.bi lex.ios-regensburg.de/BioLexViewview.php?ID=421>, pridobljeno, 20. 11. 2022).

⁴⁷ *Jegličev dnevnik*, 23. 7. 1919, str. 783.

avdienco zavrnil z več kot prozorno trditvijo, da ima druge posle. Jeglič ga je potem opravičeval s tem, da je odpovedal avdienco, ker tako v vojaških zadevah kralj "ne more narediti ničesar".⁴⁸ Šele pet let pozneje, 5. avgusta 1927, je bil Jeglič sprejet na avdienco na Bledu.⁴⁹

Jeglič je, kot poudarja Janko Prunk, v nasprotju s katoliškim episkopatom sprejel združitev Jugoslovanov v kraljevino kot dejstvo,⁵⁰ kar je bilo v skladu s cerkvenim naukom, čeprav je sicer bil zagovornik republike. 6. decembra 1918 je zaupal svojemu dnevniku: "Zadeve se razvijajo vse drugače, kakor smo si zamislili. Popolnoma zaupam Božji previdnosti, ki bo vse najbolj uredila. Zdi se mi, da je ujedinjenje s Srbi v eno državo za Cerkev najbolj ugodno."⁵¹ Ko je iz Beograda prišlo navodilo, da bo 1. december narodni praznik, ki se bo prvič praznoval 14. ali 15. decembra in da se mora takrat s prižnic prebrati govore odposlancev regentu Aleksandru in njegov odgovor, je temu najprej nasprotoval, ker v govorih ni bil omenjen Bog, motilo ga pa je tudi poveličevanje prevrata. Po posvetu s predsednikom Narodne vlade in poverjenikom za bogočastje, ki sta mu rekla, da mora nalog vlade izvršiti, je popustil. Sprva je namesto govorov predvideval primerno pridigo, nato pa se je odločil, da so se govori prebrali s prižnice, ker je to ocenil za *malum minus* [manjše zlo]. Ni hotel škodovati svojemu ugledu in ugledu Cerkve, v nasprotju z goriškim nadškofom in metropolitom Frančiškom Borgio Sedejem.⁵² V prvem pastirskem pismu v novi državi je Jeglič poudaril lojalnost do regenta:

Dogodki so se sami tako vrstili, da imamo zdaj regenta, ki je povsem demokratičen, pravičen do nas vseh in ki že sedaj neumorno skrbi, da se Jugoslavija prizna od antante /.../ Glede avtonomije in centralizacije se mi dozdeva, da se išče neka srednja pot /.../ ne vem, od kod čuden predsodek zoper pravoslavnega regenta in zoper pravoslavno ljudstvo. Bral sem konkordat, ki ga je sv. Stolica ravno pred vojsko sklenila s Srbijo.⁵³ Katoliški cerkvi so zajamčene vse prostosti.⁵⁴

V Beogradu je slovensko politiko do kralja in vlade usmerjal načelnik SLS, duhovnik Anton Korošec. Jeglič mu je sledil, vendar se je večkrat pojavil v Beogradu, če je menil, da se zadeve premikajo v napačno smer. Na Slovenskem,

⁴⁸ Prav tam, 21. in 22. 6. 1922, str. 861.

⁴⁹ Prav tam, 5. 8. 1927, str. 974.

⁵⁰ Prunk, "Jeglič in slovenska politika po 1918", str. 290.

⁵¹ *Jegličev dnevnik*, 6. 12. 1918, str. 771.

⁵² Prav tam, 6. 12. in 25. 12. 1918, str. 770–771.

⁵³ Konkordat s Srbijo je bil sklenjen 24. 6. 1914 (NŠAL, Državne zadeve, D 2, f. 12; France M. Dolinar, "Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918", v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje, 1991), str. 304 (dalje: Dolinar, "Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918").

⁵⁴ *Ljubljanski škofijski list*, št. 2 (1919), str. 14.

predvsem tudi v SLS, je bil Jeglič izredno vpliven. Imel je, kot ocenjuje Prunk, "izreden posluš za potrebe svojega časa in naroda."⁵⁵ Zelo dejaven je bil tudi v času, ko je sicer bila že sklenjena združitev Srbov, Hrvatov in Slovencev, niso pa še bili sprejeti sklepi na mirovni konferenci v Parizu. Spremljal je slovensko neuradno delegacijo v Pariz, ki je bila sestavljena s predstavniki vseh vladnih strank. Neuradna je bila delegacija zato, ker se je Beograd takrat odločil, da uradne delegacije ne bo poslal, zato se tej član jugoslovanske vlade Anton Korošec ni mogel priključiti.⁵⁶ Ko je slovenska delegacija prispela v Pariz, je vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na Koroškem doseglo odločilno fazo. Jeglič je obiskal maršala Ferdinanda Focha, ki je bil vrhovni poveljnik zavezniških armad na Vzhodni fronti. Na njegovo pobudo je Foch dosegel, da je blejski in bohinjski kot z jeseniško železnico postal del Kraljevine SHS in to kljub italijanskim zahtevam.⁵⁷ 24. avgusta se je sestal s papežem v Rimu, ki mu je dejal, da bo Vatikan Kraljevino SHS priznal, ko bo sklenjen mir in ko bodo določene meje. Papeževemu odposlancu na mirovni konferenci msgr. Bonaventuri Cerrettiju kardinalu Federicu Tedeschiniju v uradu državnega tajništva pa je obrazložil situacijo v kraljevini.⁵⁸

3 Težave v novi državi

Združitev v Kraljevino SHS je katoliško cerkev zelo razočarala. Stala je pred vrsto težav, ki so se v naslednjih letih še stopnjevale. Največji problem je bil pravni položaj katoliške cerkve v novonastali državi, ki pa do propada kraljevine ni bil rešen, predvsem zaradi sporazuma med kraljevino in Vatikanom oz. konkordatom. Katoliška cerkev je nasprotovala ločitvi Cerkve in države. Zanja sta bili izrednega pomena vzgojno in šolsko področje. Bali so se namreč, da bo na teh področjih Cerkev izgubila vpliv. Problemi so bili tudi glede škofijskih in župnijskih meja in cerkvene posesti zaradi slabega gmotnega stanja duhovnikov ter vprašanje verskega sklada, ki ga je ustanovil Jožef II. leta 1782, in ga je upravljala država. V konkordatu leta 1855 je napisano, da je verski sklad po izvoru last cerkve. Na področju Slovenije je verski sklad bil ustanovljen na Kranjskem, Šta-

⁵⁵ Prunk, "Škof Jeglič – politik, 1. del", str. 177.

⁵⁶ Griesser-Pečar, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten*, str. 141. Člani delegacije so bili poleg škofa: predsednik slovenske državne vlade dr. Janko Brejc, za JDS dr. Vladimir Ravnihar in dr. Karl Triller in za JSDS Albin Prepeluh in Rudolf Golouh.

⁵⁷ Jagodic, *Majhen oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič*, str. 220; Albin Prepeluh, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana, 1938), str. 285.

⁵⁸ *Jegličev dnevnik*, 28. 8. 1919, str. 785.

jerskem, Goriškem, v Istri in Trstu.⁵⁹ V imenu Cerkve to premoženje upravljala država. Katoliška cerkev je vztrajala, da je lastnica. Po prevratu ta problem ni bil rešen, ker so nove oblasti zastopale stališče, da gre za državno premoženje, Cerkve pa je zahtevala vrnitev verskega sklada oziroma vsaj povečanje financiranja cerkvenih stroškov, saj so se povečali tudi stroški za vzdrževanje cerkva. Cerkvi premoženje ni bilo vrnjeno.⁶⁰

Jugoslovanski škofje so se težav v kraljevini dobro zavedali, zaradi česar so ustanovili Jugoslovansko škofovsko konferenco, ki se je, kot omenjeno, prvič sestala 27. novembra 1918. Njen predsednik je postal zagrebški nadškof Antun Bauer. Od slovenskih škofov je bil navzoč samo Jeglič, čeprav so povabili tudi lavantinskega škofa in goriškega škofa Frančiškega B. Sedeja. Prepričani so namreč bili, da bodo škofije Trst, Gorica, Krk in Zadar postale del novonastale države.⁶¹

3.1 Škofijske in župnijske meje

Velika težava je nastala, ker so nove državne meje, ki so jih določile mirovne pogodbe v Saint Germainu, Trianonu in Rapallu ter plebiscit na Koroškem, razdelile škofije in celo župnije, kar je povzročalo pastoralne težave, saj verniki niso imeli dostopa do sedeža svoje župnije. Prizadeta je bila tudi Slovenija, ki je izgubila tretjino svojega ozemlja. Na eni strani so bili Slovenci razdeljeni med Avstrijo in Kraljevino SHS na Koroškem (del celovške škofije so bili Dravograd, Mežiška dolina in Jezersko). Pod Italijo sta padli v celoti goriška in tržaška škofija, poleg teh pa še nekatere dekanije ljubljanske škofije (Postojna, Idrija, Vipava in Trnovo/Ilirska Bistrica). Iz madžarske škofije Sombotel so prekmurški Slovenci padli pod administraturo lavantinskega škofa. Beograjski minister za verske zadeve je predlagal, da bi obe slovenski škofiji priključili zagrebški metropoliji, temu pa je ostro nasprotoval ljubljanski škof Jeglič, ki je papežu Benediktu XV. predlagal, da se ustanovi samostojna slovenska cerkvena metropolija s sedežem v Ljubljani in sufraganom v Mariboru. Sicer je konkordat med Svetim sedežem in Jugoslavijo leta 1935 predvideval samostojno slovensko cerkveno pokrajino, vendar ta ni stopil v veljavo. Samostojni slovenski provinci je nasprotoval tudi lavantinski škof Napotnik, zato je bila lavantinska škofija do

⁵⁹ Vincenc Rajšp, "Verski sklad", v: *Gestrinov zbornik*, ur. Darja Mihelič (Ljubljana, 1999), str. 217–228; Vincenc Rajšp, "Verski skladi na področju Slovenije in gozdovi na Gorenjskem, ki jih je kupil verski sklad", v: *Država in cerkev. Izbrani zgodovinski in pravni vidiki*, ur. Alenka Selih in Janko Pleterski (Ljubljana, SAZU, 2002), str. 105–112.

⁶⁰ Vladimir Simić, "Pravna ureditev cerkvenega premoženja na ozemlju današnje Slovenije", v: *Država in cerkev. Izbrani zgodovinski in pravni vidiki* (Ljubljana, 2002), str. 118–119.

⁶¹ NŠAL, ŠAL, Spisi V, Škofovska konferenca 1909–1921.

Škof Mihael Napotnik (1850–1922)
(Wikimedia Commons)

leta 1924 del salzburške metropolije, ljubljanska pa do leta 1933 del goriške. Po tem pa sta bili škofiji neposredno podrejeni Svetemu sedežu.⁶²

3.2 Sokolstvo in šolska vzgoja

Cerkev je močno nasprotovala sokolski vzgoji, ker je bila ateistična in usmerjena v popolno "svodomiselnost", kot se je izrazil ljubljanski škof.⁶³ Ko so načelniki Sokolov napovedali zahtevo, da mora vsak moški od tretjega leta do 40. leta

⁶² Dolinar, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju", str. 406–407; *Jegličev dnevnik*, 20. 9. 1922, str. 865.

⁶³ *Jegličev dnevnik*, 18. 8. 1919, str. 785.

starosti postati Sokol, je to bilo po Jegličevi oceni "najboljše sredstvo, da se naše ljudstvo razkristjani."⁶⁴ Najprej je bil 19. januarja 1920 sprejet odlok ministrstva prosvete v Beogradu, po katerem naj bi se telesni pouk na vseh šolah vršil po sokolskem sistemu, metodiki, estetiki, redu in disciplini, 4. oktobra 1920 pa še naredba glede sokolskega telovadnega sistema na srednjih šolah in na učiteljskih. Že na prvi odlok je poverjeništvo za uk in bogočastje poročalo ministru v Beogradu, da obstaja v Sloveniji tudi orlovska organizacija in da telesna vzgoja v Sloveniji tako ne more biti organizirana po sokolskem sistemu, saj bi ta odločitev sprožila odločen upor v orlovski organizaciji.⁶⁵ Ministrstvo je 12. maja 1920 v Ljubljano poslalo odlok o tem, da imata obe organizaciji glede telesne vzgoje enak program. Kljub temu je bil sprejet oktobrski odlok, po katerem je bilo določeno, da se bo Sokolski Savez organiziral v celotni kraljevini z enotnim programom in s srbohrvaškim poveljniškim jezikom. Slovenski poverjenik za uk in bogočastje Karel Verstovšek⁶⁶ uredbe ni želel speljati in je zato moral odstopiti.⁶⁷ Njegov naslednik kot vodja poverjeništva za uk in bogočastje, dvorni svetnik dr. Franc Skaberne, je oktobrski odlok izvršil, ker ni bil seznanjen z majskim odlokom iz leta 1920, saj je bil v tem času pri plebiscitni komisiji v Celovcu. Sledil je naredbi ministrstva za prosveto z dne 19. januarja 1920 (št. 374), ki je bila objavljena v *Službenih Novinah* 1. februarja 1920. Slovenska vlada je zato na seji sklenila, da opozori Beograd na majski odlok s prošnjo za navodilo glede Slovenije.⁶⁸ Za katoliško stran je ta naredba veljala za protiverško. Tako zastopniki SLS kot duhovniki ljubljanske škofije so se dogovorili, da se temu uprejo.⁶⁹ V Sloveniji je bilo 19. marca 1921, na cvetno nedeljo, okoli šestinšestdeset protestnih shodov proti sokolski vzgoji v šolah.⁷⁰

⁶⁴ Prav tam, 12. 12. 1920, str. 822.

⁶⁵ "Zapisnik 182. seje Deželne vlade za Slovenijo, 1. 2. 1921", v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, 3. del (Ljubljana, 2002), str. 252–253.

⁶⁶ Karel Verstovšek (1871–1923) je bil od 31. 10. 1918 do 17. 11. 1921 poverjenik za uk in bogočastje narodne oz. deželne vlade v Ljubljani. V *Slovenski biografiji* Franc Rozman navaja, da je bil poverjenik do 5. 11., iz zapisnikov vlade pa je razvidno, da je bil v tej funkciji še vsaj do 10. 12. 1920 (*Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi776856/>, pridobljeno: 18. 11. 2022; "Zapisnik 177. seje, 10. 12. 1920, v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, 3. del (Ljubljana, 2002), str. 246–250).

⁶⁷ *Jegličev dnevnik*, 30. 1. 1921, str. 826.

⁶⁸ "Zapisnik 182. seje Deželne vlade za Slovenijo, 1. 2. 1921", v: *Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921*, 3. del (Ljubljana, 2002), str. 252–254.

⁶⁹ *Jegličev dnevnik*, 30. 1. 1921, str. 826.

⁷⁰ Prav tam, 28. 3. 1921, str. 829–831.

Tako škof Jeglič kot tudi njegov naslednik dr. Gregorij Rožman⁷¹ sta namenila veliko pozornost vzgoji mladine. Rožman je bil že kot profesor v Celovcu in Ljubljani zelo povezan z Orli in ostal tudi kot škof njihov duhovni vodja.⁷² Ker je Jeglič ugovarjal tajni uredbi o "sokolskem vaspitanju", je bil prvič 6. oktobra 1920 v Beogradu, saj na vloge škofovske konference Beograd preprosto ni odgovarjal.⁷³ Drugič se je Jeglič zaradi tega odpeljal v Beograd februarja 1921 z odposlanstvom škofov, v kateri sta bila še nadškof Ante Bauer in djakovski škof Antun Aksamovič. Slovenski katoliški laiki so sestavili spomenico o sokolski vzgoji, ki so jo škofoje podpisali in predali regentu Aleksandru, ministrskemu predsedniku Nikoli Pašiću in zastopniku ministrstva za vero, ministru prosvete Svetozaru Pribičeviću. Kot je razvidno iz njegovega dnevnika, je Jeglič imel glede tega dober občutek. Regent je ugotovil, da so pritožbe umestne in jim zagotovil, da bo z ministrskim predsednikom v pisnem razgovoru razpravljal o tem, kako se želje škofov lahko uresničijo.⁷⁴

Ko je bil med 12. in 15. avgustom 1922 vsesokolski zlet v Ljubljani in sta bila prisotna tudi kralj in kraljica, je kralj izdal manifest, v katerem je bilo zapisano, da se bo "na temelju edinstva in sokolstva /.../ razvijal nadaljni napredek narodnih in državnih sil."⁷⁵ To je seveda razžalilo katoličane, tako Jeglič v dnevniku, saj da bi moral kralj vedeti, kaj podpiše: "Mi škofoje smo sokolstvo obsodili, kralj ga stavi kot temelj nadaljnega našega razvitka; mi moramo varovati svoje krščansko stališče in je prav lahko mogoč konflikt s kraljem."⁷⁶ Tudi Korošec se je glede tega sestal z ministrom dvora Dragomirom Jankovičem in mu povedal, da je kralj Slovence razžalil, in zahteval, da se zadeva razčisti, sicer bo prišlo do interpelacij v parlamentu.⁷⁷

Jegliču so podtikali protidržavno delovanje, ker je nasprotoval vladnim ukrepom v šolah in vsiljevanju Sokola. Ta gonja je leta 1925 dosegla svoj višek.

⁷¹ Gregorij Rožman (9. 3. 1883, Dolinčice, župnija Šmihel pri Pliberku – 16. 11. 1959, Cleveland, Ohio) je študiral na celovškem bogoslovju, v duhovnika je bil posvečen leta 1907, na Dunaju je promoviral leta 1912. Na bogoslovnem vseučilišču v Celovcu je postal profesor cerkvenega prava in moralke, leta 1919 se je preselil v Ljubljano, kjer je na novonastali univerzi predaval cerkveno pravo. Leta 1929 ga je Sveta stolica imenovala za škofa semtskega in pomožnega škofa ljubljanskemu škofu dr. Antonu Bonaventuri Jegliču s pravico nasledstva. 10. 9. 1929 je postal generalni vikar ljubljanske škofije in 1. 8. 1930 ljubljanski škof. 5. 5. 1945 se je Rožman umaknil v Avstrijo. Angleške vojaške oblasti so ga konfinirale v Celovcu. 1948 je z ameriško pomočjo pobegnil v Salzburg in potem preko Švice v ZDA, kjer se je naselil v Clevelandu (Tamara Griesser Pečar in France Martin Dolinar, *Rožmanov proces* (Ljubljana, 1996), str. 15–16, 198–200; France M. Dolinar, "Gregorij Rožman (1883–1959)", v: Marija Čipič Rehar et al. (ur.), *Med sodbo sodipča in sodbo vesti* (Ljubljana, 2009), 19–35).

⁷² Anton Jamnik, "Rožman duhovni vodja Orlov", v: *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001), str. 39–49.

⁷³ *Jegličev dnevnik*, 13. 10. 1920, str. 815.

⁷⁴ *Jegličev dnevnik*, 17. 2. 1921, str. 828.

⁷⁵ "Kraljev manifest sokolstvu", *Slovenski narod*, 17. 8. 1922, št. 185, str. 1.

⁷⁶ *Jegličev dnevnik*, 20. 8. 1922, str. 863. Korošec je zaradi tega interveniral pri ministru dvora, Jankoviču (*Jegličev dnevnik*, 18. 10. 1922, str. 867).

⁷⁷ *Jegličev dnevnik*, 18. 10. 1922, str. 867.

Škof Gregorij Rožman (Wikimedia Commons)

Politični nasprotniki, predvsem libarłaci, so ga ostro napadali in ga tožili v Rimu, naj bi celo paktiral s komunisti. Najhujši napadi so bili s strani *Slovenskega naroda*, zato je Jeglič, podobno tudi sarajevski nadškof Ivan Šarić, časopis tožil. Ta je namreč v članku "Intrige jugoslovanskega episkopata" obtoževal

Jegliča in škofovsko konferenco protidržavnega delovanja.⁷⁸ Kljub temu ga je kralj Peter 14. oktobra 1920 odlikoval z redom Sv. Save I. razreda, kralj Aleksander pa 15. maja 1928 s Karadorđevićevo zvezdo IV. razreda. Jeglič je bil prvi škof, ki je dobil tako odlikovanje.⁷⁹

4 Kraljevi dekreti

Vedno ostrejši spori med narodi so po strelah v skupščini privedli do tega, da je kralj Aleksander I. (1888–1934) 6. januarja 1929 razveljavil vidovdansko ustavo, razpustil narodno skupščino ter imenoval novo vlado.⁸⁰ Bilo je to obdobje "šestojanuarskega režima, to je absolutizma in odkrite diktature."⁸¹ Kot se je izrazil Jeglič, se je "vladna kriza razvila v državno krizo".⁸² Aleksander države ni bil pripravljen urediti po federativnem principu, odločil se je za unitaristični ustavni okvir, razveljavil je vidovdansko ustavo, razpustil skupščino in prevzel vso oblast. Škof Jeglič je zabeležil v svoj dnevnik, da je praznik Svetih treh kraljev prinesel izredno presenečenje: "Ustava ukinjena, skupščina razpuščena. Tisk in zborovanja izredno omejeno, izvenparlamentarno ministrstvo, kojemu je na čelu general Živković, vsa oblast v rokah kralja. Strašna diktatura, znak, da je država v skrajni nevarnosti."⁸³

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, s katerim je bilo prepovedano delovanje komunistične partije, je Narodna skupščina sprejela že 2. avgusta 1921,⁸⁴ 6. januarja 1929 pa je zakon razširjen na vse akcije, ki bi imele za cilj spremembo politične in socialne ureditve Kraljevine Jugoslavije. Prepovedano je bilo delovanje političnih strank z verskim in s plemenskim obeleženjem (čl.

⁷⁸ Pravda je trajala dve leti. Jegliča je zastopal Janko Brejc. *Slovenski narod* je bil obsojen na plačilo 10.000 din, avtor članka pa je bil obsojen na mesec dni zapora, moral pa je svoje trditve tudi preklcati (Prunk, "Jeglič in slovenska politika po letu 1918", str. 294–295; *Jegličev dnevnik*, 31. 10. 1925, str. 933, in 12. 3. 1927, str. 964).

⁷⁹ NŠAL, ŠAL, Škofje, fasc. 23; France M. Dolinar, *Ljubljanski škofje* (Ljubljana, 2007), str. 387 (dalje: Dolinar, *Ljubljanski škofje*).

⁸⁰ "Proklamacija Nj. Vel. Kralja Aleksandra I.", *Slovenec*, posebna izdaja, 6. 1. 1929, št. 5, str. 1; *Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti*, 7. 1. 1929, str. 13. Objavili so jo vsi slovenski časopisi.

⁸¹ Sergej Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1961), str. 467 (dalje: Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*). Več: Jure Gašparič, "Uvedba diktature kralja Aleksandra", *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, št. 1 (2006), str. 241–254.

⁸² *Jegličev dnevnik*, 6. 1. 1929, str. 1010.

⁸³ Prav tam, 6. 1. 1929, str. 1010.

⁸⁴ Zakon kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev o zaščiti javne varnosti in reda v državi, "Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, III, 95–249, 11. 8. 1921, str. 469–470.

3).⁸⁵ Ta je bil 24. marca 1933 nekoliko modificiran.⁸⁶ Zelo hitro so sledili dekreti, 11. januarja 1929 je izšel *Zakon o kraljevi oblasti*, sledili so dekreti, s katerimi so bile razpuščene stranke. Tako je bila 22. januarja 1929 razpuščena tudi SLS. Prav tako so bili razpuščeni vsi občinski in oblastveni odbori, odpravljena svoboda tiska, neodvisnost sodnikov itd. Minister pravosodja je najprej prepovedal tudi časopise *Slovenec* in *Jutro*. Škof Jeglič je na prošnjo Marka Natlačena pisal kralju in ga prosil, da prepoved prekliče, izpostavil je škodo za kulturno življenje in pa da bo sicer tiskarna morala sredi zime odpustiti delavce.⁸⁷ Državnemu pravdniku (tožilcu) se je posrečilo to prepoved preprečiti. Dne 3. oktobra 1929 je bila Kraljevina SHS preimenovana v Kraljevino Jugoslavijo. Pri tem je bilo, kot izpostavlja France Dolinar, "jugoslovanstvo le psevdonim za velesrbstvo."⁸⁸ Kraljevina je bila razdeljena v devet banovin, od teh pa je imelo kar šest srbsko večino. 28. septembra 1929 je iz Živkovičeve vlade izstopil Anton Korošec, ki je bil v njej minister za promet in edini slovenski minister.

Najprej so Slovenci šestojanuarsko odločitev kralja Aleksandra pozdravili, tudi katoliška stran, ker niso še doumeli, kakšne posledice bo imela. Tako je *Slovenec* novo vlado imenoval "vlado zakonitosti, pravice in enakosti".⁸⁹ Kralj Aleksander je svojo diktaturo označil za začasno in tudi škof Jeglič je najprej verjel, da je to, kot skrajni korak, dopustno, ker se razmere v državi morajo urediti. Zato je lavantinskemu škofu Andreju Karlinu⁹⁰ poslal koncept vdanostne izjave, ki bi ju oba naj v imenu slovenskih duhovnikov podpisala. Karlin je izjavo takoj podpisal, vendar sta mu, še preden jo je Jeglič poslal v Beograd dr. Marko Natlačen, predsednik skupščine ljubljanske oblasti, in Josip Leskovar, predsednik skupščine mariborske oblasti, predložila, da obstaja možnost, da bo pri ljudeh prišlo do reakcije. Med tem je tudi njegovo navdušenje popustilo, sumljivo se mu je zdelo namreč, da je kralj ukrepal za hrbtom vlade, ki je po njegovem

⁸⁵ "Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi", *Slovenec*, 8. 1. 1929, št. 6, str. 1. Bila je to posledica streljanja v beograjskem parlamentu, ko je črnogorski poslanec Puniša Račić 20.6.1928 ustrelil Stjepana Radića. Vojska, ki so jo obvladovali Srbi (hrvaških in slovenskih oficirjev je bilo malo), je podprla kralja. Za ministrskega predsednika je tudi imenoval srbskega generala Petra Živkovića.

⁸⁶ Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 467–469.

⁸⁷ *Jegličev dnevnik*, 18. 2. 1929, str. 1013.

⁸⁸ France M. Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, ur. Alojzij Geržinič (Buenos Aires, 1990), str. 305 (dalje: Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*).

⁸⁹ "Vlada zakonitosti, pravice in enakosti", *Slovenec*, 8. 1. 1929, št. 6, str. 1. Več: Perovšek, *Politika in moderna*, str. 254–272.

⁹⁰ Andrej Karlin (15. 11. 1857, Stara Loka na Gorenjskem – 5. 4. 1933, Maribor), 1910 je bil imenovan za tržaško-koprskega škofa in bil 19. 3. 1911 posvečen. Ko so Italijani prišli v Trst leta 1918, je ostal še leto dni tam kot škof. Kot Slovenec je bil za Italijane moteč. Ni hotel opraviti *Te deuma* v počastitev italijanske zmage. 1. novembra 1918 pa je vdrla celo skupina mladih ljudi v škofijski dvorec v Trstu. Italijanska vlada je od papeža zahtevala, da razreši škofa, Vatikan je popustil jeseni 1919, ko je papež Karlina zaradi razmer razrešil. Najprej je prevzel vodenje Zavoda sv. Stanislava, 6. 6. 1923 pa je bil imenovan za lavantinskega škofa (*Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, str. 485; Branko Marušič, "Zadnje tržaško leto škofa Andreja Karlina", v: Edo Škulj (ur.), *Karlinov simpozij v Rimu* (Celje, 1996), str. 145–153).

mnenju bila dobra.⁹¹ 20. januarja je Jeglič z delegacijo škofovske konference potoval v Beograd, kot je napisal v svoj dnevnik: "Nevarnost krivičnih zakonov, zato gremo v Beograd." Šlo je za agrarno reformo, medverski zakon, šole. Korošec je Jegliču svetoval, naj škofje nekaj ukrenejo, ker da gre za krivične zakone.⁹² Škofje so govorili s kraljem, z ministrskim predsednikom in še s šestimi ministri – tudi s Korošcem – in Jeglič je menil, da je edini minister, ki bi lahko povzročil težave, minister za vere Tugomir Alaupović, ki pa je bil minister samo do aprila 1929, kralj pa, da "želi katoliški Cerkvi ugoditi."⁹³

Nova ustava (oktroirana ustava), ki je Jugoslavijo proglasila za dedno ustavno monarhijo, je pričela veljati 3. septembra 1931 in je ostala v veljavi do leta 1941 (izjema je bila uredba o banovini Hrvaški, leta 1939). Ustava je predvidevala centralistično in unitaristično državno ureditev ter je močno okrepila kraljeve pravice. Brez njegovega pristanka smel biti sprejet noben zakon. Državljanom je na papirju sicer zagotavljala vrsto temeljnih pravic, kot je enakost pred sodiščem, svobodo vesti, nedotakljivost stanovanja, pisemsko tajnost, neodvisnost sodišč in enakopravnost veroizpovedi, vendar je že omenjeni *Zakon o zaščiti* v praksi skrbel za to, da se mnogo teh pravic niso mogle uveljaviti. Sledile so še druge omejitve ustavnih pravic, npr. zakon o društvih, shodih in posvetih (18. septembra 1931).

Prav v tem, za državo izredno občutljivem času, je prišlo do zamenjave na vrhu ljubljanske škofije. Leta 1930 (formalno je Jeglič predal škofijo 28. julija 1930) je postal ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki je bil profesor cerkvenega prava in je kot pravnik že kot pomožni škof sodeloval pri reševanju odprtih problemov, predvsem tudi pri vprašanju pravnega položaja katoliške cerkve v kraljevini. Imel je popolnoma drugačno stališče do politike kot njegov predhodnik. Svoj pogled je popisal v spisu "Cerkev in politika". Menil je, da se mora Cerkev opredeljevati samo do verskih, moralnih in cerkvenopranih vprašanj: "Cerkev se nikdar ni in se ne more istovetiti s kakšno politično stranko. Ne brani pa, da pripadajo njeni uslužbenci strankam, a le takim, ki po svojem programu in delovanju niso nasprotne krščanskim naukom."⁹⁴ Predvideval je tudi nadzor nad političnim delovanjem "klara" in odredil, da mora vsak duhovnik, ki želi kandidirati, imeti privoljenje svojega škofa. Načelno je bil proti temu, da bi duhovniki, aktivni dušni pastirji, kandidirali na volitvah, ali sploh sodelovali v strankarskem življenju, vendar je pod vplivom velikokrat spreminjal svoja stališča ("koroška duša") in duhovnikom dovolil, da kandidirajo.⁹⁵

⁹¹ *Jegličev dnevnik*, 11. 1. 1929, str. 1010.

⁹² Prav tam, 18. 1. 1929, str. 1011.

⁹³ Prav tam, 26. 1. 1929, str. 1912.

⁹⁴ NŠAL 332, Zapuščina škofa Gregorija Rožmana, AŠ 2, zapiski: Cerkev in politika, 16 strani.

⁹⁵ Tak primer je bil npr. šentjakobski župnik Janko Barle. Rožman je bil zaradi tega deležen ostre kritike, pričakoval pa je, da Barle kot župnik odstopi. Več: Blaž Otrin, "Poslanska epizoda šentjakobskega župnika", *Arhivi* 34, št. 2 (2011), str. 555–567.

27. januarja 1932 je bila "svetosavska proslava" na Univerzi v Ljubljani, razvili so prepovedano slovensko zastavo. Med navzočimi je bil tudi ljubljanski škof Rožman.⁹⁶ Odpor proti diktaturi je izbruhnil ob praznovanju Koroščeve 60. obletnice. Najprej je bila proslava 8. maja v Unionu, kjer so razvili veliko slovensko zastavo in Korošca zavili vanjo. Prisotni naj bi navdušeno ploskali. Korošec je izjavil: "Narod klubuje vsem viharjem. Zmaga je naša."⁹⁷ Zaradi cenzure so bila poročila v časopisih skopa. Nadaljnje proslave so bile prepovedane, vendar so se kljub temu na predvečer rojstnega dne, 12. maja, po vsej Gorenjski prižgali kresovi, na binkoštno nedeljo in ponedeljek, 15. in 16. maja, pa vršili shodi. Šentjakobski župnik Janko Barle, poslanec na Živkovičevi listi, je organiziral shod v Šentjurju.⁹⁸ Tukaj sta si stali obe strani nasproti, podporniki beograjske vlade in podporniki razpuščene SLS. Že naslednji dan je oblast začela aretirati protestnike, tudi duhovnike. Sledil je šentjurski proces na sodišču za zaščito države v Beogradu. Kranjski župnik Matija Škerbec je bil obsojen na leto dni strogega zapora, deset drugih soobtoženih pa na mesec dni do leta in pol strogega zapora.⁹⁹

V nasprotovanju Aleksandrovi monarhični diktaturi se je SLS utrdila in leta 1932 izdala Slovensko deklaracijo,¹⁰⁰ imenovano tudi Ljubljanske punktacije. Nastale so pod Koroščevim vodstvom in bile objavljene v časopisu *Il Piccolo* v Trstu (31. 12. 1932) – torej ilegalno. Ta deklaracija je poudarjala, da je slovensko ljudstvo razdeljeno po ozemljih štirih držav (Jugoslavije, Italije, Avstrije in Madžarske). Njegov cilj je bil različne dele spojit v eno politično enoto, da bi se narod ohranil in se razvijal. Večjemu delu Slovencev, ki je živel v Jugoslaviji, je bila zastavljena naloga, naj se neutrudno zavzemajo za ta cilj. Slovensko ljudstvo bi se morala, kot pravi deklaracija, utrditi v avtonomiji in se razvijati v skladu s svojimi posebnostmi tako, da bi bil drugim državam privlačna in bi jim bila za zgled. Pomembno je bilo torej, da si priborijo in izražajo svojo narodno posebnost, tudi z lastnimi imeni in zastavo, z denarno in gospodarsko samostojnostjo, predvsem pa s kulturno in politično svobodo ter socialno zakonodajo. Slovenci, Hrvati in Srbi naj bi svobodno in v svobodnih enotah, na demokratični osnovi oblikovali skupno jugoslovansko državo. Ena teh enot naj bi bila dežela "Slovenija".

Dr. Anton Korošec je bil kot glavni pisec Slovenske deklaracije (imenovane tudi kot Ljubljanske punktacije) januarja 1933 interniran v Vrnjački banji v Tu-

⁹⁶ "Praznik akademske mladine", *Slovenec*, 28. 1. 1932, št. 22, str. 3. Časnik ne omenja zastave in navdušenja nad tem: Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 312.

⁹⁷ Prav tam; Rahten, *Anton Korošec*, str. 330–332.

⁹⁸ "Proslava dr. Koroščeve 60. letnice v Št. Juriju ob j.ž.", *Slovenec*, 12. 5. 1932, št. 108, str. 3.

⁹⁹ Več: Matija Škerbec, *Senčurski dogodki* (Kranj, 1937).

¹⁰⁰ Ciril Žebot, *Neminljiva Slovenija* (Celovec, 1988), str. 48–49.

zli in ker je tam zbolel, je bil aprila 1933 prepeljan na otok Hvar. Še trije drugi politiki iz SLS so bili internirani – a vsi so bili izpuščeni kmalu po atentatu na kralja Aleksandra.

4.1 Orli in Sokoli

Najpozneje potem, ko je bil 5. decembra 1929 sprejet *Zakon o ustanovitvi Sokola Kraljevine Jugoslavije*, je sokolsko gibanje postalo sredstvo promocije ideologije jugoslovanskega unitarizma.¹⁰¹ Škof Jeglič je v svoj dnevnik napisal:

To je grozno! Svoboda združevanja uničena. Naša mladina v verski in moralni nevarnosti. Še danes bom pisal predsedstvu, naj mi sporoči: 1. kaj nameravajo storiti z Orlom, ali naj pristopi, 2. kako bi nadomestili razpust Orlov oz. krščanske vzgoje. Krivice.– Po kraljevini šumi, da bodo še mnoga druga društva razpuščena. Strašen terorizem! Utegne priti čas, da bomo škofje morali zoper take krivice javno nastopiti. Je hudo: časopisi morajo molčati, ali tako pisati, kakor naroča vlada. Govoriti ne smeš nič. Koj pride kazen. Kako dolgo?¹⁰²

Že pred tem, ko je že kazalo, kaj se bo zgodilo, so Jugoslovansko orlovsko zvezo podprli tudi škofje. Jeglič je poslal 26. oktobra 1929 kralju brzojavko: "Z jugoslovansko orlovsko zvezo nujno prosim, da veličanstvo našo prepotrebno in prekornostno organizacijo Orel brani in nikakor ne dovoli njenega razpusta."¹⁰³ Ko je bil zakon razglašen, so se morali Orli v treh tednih odločiti o vstopu v novo organizacijo, kar pa so zavrnili, čeprav so bili njeni voditelji večinoma vzgojeni od Janeza Evangelista Kreka in projugoslovansko usmerjeni. V *Slovincu* in *Slovenskem narodu* je bila objavljena poslanica škofa Jegliča o Orljih, v kateri je med drugim napisal: "Prosim Vam, in naročam vam, da pogumno dvignete glave, pa trdno sklenite, da boste krščanskim načelom in vzornemu krščanskemu življenju ostali zvesti v vseh okoliščinah, v katere koli pridete."¹⁰⁴ Namestnik šefa tiskovnega biroja je novinarjem ukazal, da pisma ne objavijo, oziroma da ne objavijo, "kar je ta vrag pisal svojim vragom". Časopisa sta bila zaradi tega zaplenjena.¹⁰⁵ Tudi kralj je bil zaradi pisma nezadovoljen, državni pravdnik (tožilec) pa je proti škofu sprožil postopek po *Zakonu o zaščiti javne*

¹⁰¹ Jure Krišto, "Euharistijski kongresi u Chicagu (1926) i Zagrebu (1930) u sastavu političke represije", *Časopis za suvremenu povijest* 38, št. 3 (2006), str. 928.

¹⁰² *Jegličev dnevnik*, 7. 12. 1929, str. 1033.

¹⁰³ Prav tam, 26. 10. 1929, str. 1029–1030.

¹⁰⁴ "Dragi Orli!", *Slovenec*, 10. 12. 1929, št. 282, str. 1; "Značilna poslanica ljubljanskega škofa Orlom", *Slovenski narod*, 10. 12. 1929, št. 283, str. 1; *Jegličev dnevnik*, 10. 12. 1929, str. 1033.

¹⁰⁵ *Jegličev dnevnik*, 11. 12. 1929, str. 1034, in 15. 12. 1929, str. 1035.

varnosti in reda v državi.¹⁰⁶ Zmotile so ga predvsem besede "naročam vam, da pogumno dvignite glave", ker naj bi s tem spodbujal nasilen odpor. Ko so ga prepričali, da kaj takega v besedilu ni, je postopek ustavil. Sicer pa so Jegliča v Beogradu večkrat ovajali, med drugim so navajali, da naj bi vsak posamezni Orel moral seči škofu v roke, da se ne bo pridružil Sokolu Jugoslavije.¹⁰⁷

Jeglič je sestavil predloge, ki jih je nesel v Zagreb na posvet. Škofom je želel svetovati, da razpustijo Orle, v Sokol Jugoslavije pa naj bi se vključili samo pod pogojem, da se ne žali krščanska morala in krščansko prepričanje. Škofje naj bi v tem smislu vladi poslali vlogo in izrazili obžalovanja zaradi tega, kar se je zgodilo. Vlado naj bi opozorili, da krši naravno pravo in tudi "zadaje smrtni udarec državnim ideji." Hkrati naj bi izrazil tudi strah za bodočnost, ko bo potrebno proti takim krivicam nastopati v javnosti.¹⁰⁸ V Zagrebu so škofje pripravili dva memorandum na kralja, zaradi krivic šolskega zakona in zaradi Orlov, ki po njihovem mnenju niso mogli stopiti v Sokol Jugoslavije, ker njihova ideologija nasprotuje krščanstvu. Tudi nuncij je napovedal ostro pismo notranjemu ministru in napovedal razgovor z ministrom in s kraljem.¹⁰⁹ Beograjski nadškof Ivan Rafael Rodić in djakovski škof Antun Akšamović sta bila 20. decembra pri kralju, vendar ta o spremembi zakona o Sokolu ni hotel slišati.¹¹⁰

Ko je beograjska vlada vsem Orlom, ki bi pristopili k Sokolu, ponudila ugodnosti, so se za to odločili samo štirje.¹¹¹ Škof Rožman, ki je bil z Orli povezan že, ko je bil profesor v Celovcu, pa je po prepovedi Orlov skušal preusmeriti mladino v Marijine družbe, potem pa v Katoliško akcijo.¹¹² Precej pozno je sledilo pastirsko pismo jugoslovanskega episkopata, ki so ga duhovniki 17. januarja 1933 prebrali s prižnic. V njem so škofje obsodili Tyrševo sokolsko ideologijo in s tem Sokol Kraljevine Jugoslavije. Na to se je vlada ostro odzvala in v skupščino predložila zakon o ločitvi Cerkve in države ter zakon o izgonu jezuitov in lazaristov. Oba zakona je kralj Aleksander preprečil.¹¹³

¹⁰⁶ Narodna skupščina je 2. avgusta 1921 sprejela Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, s katerim je, po začasni prepovedi z Obznano, prepovedala delovanje komunistične partije (*Službene novine Kraljevine SHS*, 3. 8. 1921, št. 170 A; Lovro Šturm, "O prepovedi političnih strank in Komunistične partije Jugoslavije", v: Lovro Šturm (ur.), *O vzponu komunizma na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 214).

¹⁰⁷ Dolinar, *Slovenska katoliška obzorja*, str. 306; *Jegličev dnevnik*, 15. 12. 1929 in 31. 12. 1929, str. 1035; 24. 1. 1930, str. 1038–1039.

¹⁰⁸ *Jegličev dnevnik*, 10. 12. 1929, str. 1033.

¹⁰⁹ Prav tam, 15. 12. 1929, str. 1034.

¹¹⁰ Prav tam, 30. 12. 1929, str. 1035.

¹¹¹ Prav tam, 12. 1. 1930, str. 1037.

¹¹² Dolinar, "Škof Gregorij Rožman", v: *Ljubljanski škofje*, str. 404.

¹¹³ Prav tam, str. 317.

4.2 *Katoliške zasebne šole*

Tudi na področju šolstva je od leta 1929 katoliška cerkev zaznala velike težave. Do takrat je veljala na prej avstro-ogrskih ozemljih stara zakonodaja Avstro-Ogrske, kar pomeni, da je imela katoliška cerkev do Aleksandrove šestojanuarske diktature pri organiziranju in delovanju katoliških šol kar nekaj svobode.

Kralj je 31. avgusta 1929 podpisal *Zakon o srednjih šolah*, ki je predvideval, da učenci zasebnih šol opravljajo izpite na državnih šolah, pristojbina, ki bi jo morali plačati za pristop k izpitom (1300 din), pa je bila za večino staršev zelo visoka ali celo previsoka.¹¹⁴ Z zakonom so med drugim tudi prepovedali šolnine, kar je dodatno oteževalo vzdrževanje katoliških šol. Zakon tudi ni predvideval verske vzgoje, kar je katoliško cerkev zelo vznemirilo. Škof Jeglič se je zavzemal za to, da se predstavniki Cerkve takoj odpravijo v Beograd. Sestavil je dopis kralju, v katerem je med drugim vprašal, ali je prav "da nam vzema narodna država pravice, ki nam jih je dala tuja država".¹¹⁵

Škofje (Antun Bauer, splitski škof Kvirin K. Bonefačić in Jeglič) so se v Beograd odpravili šele 24. novembra, kjer so se sestali z ministri in s kraljem, ki so obljubljali, da bodo upoštevali njihove želje. Sledil je *Zakon o narodni šoli*, sprejet 5. decembra 1929, ki je bil izrazito jugoslovansko usmerjen, podpiral je "jugoslovansko nacio" in poenotil šolsko zakonodajo. Hoteli so vpeljati celo enotne šolske učbenike za celotno državo in enotno znanstveno terminologijo. Hkrati je bil naperjen proti zasebnim šolam, ki so imele v Sloveniji dolgo tradicijo. V Šentvidu je bila škofijska gimnazija, ki jo je ustanovil prav Jeglič, druge katoliške šole so vodile uršulinke, šolske sestre, pa tudi frančiškani in salezijanci. Ustanovitev novih zasebnih šol je bila prepovedana, že obstoječe šole pa so se morale v štirih mesecih preurediti v smislu novih predpisov (164. člen).¹¹⁶ Sledil je *Pravilnik o zakonu za osnovne, učiteljske in srednje šole*, s katerim je bil po naročilu kralja Aleksandra zakon delno popravljen, ostalo pa je med drugim to, da se niso smele odpirati nove zasebne šole in da lahko verouk poučuje duhovnik ali laik, če se za to odločijo starši. Kralj je dal tudi besedo, kot navaja Jeglič, da bo pravilnik držal, sicer pa naj bi bilo vse določeno v konkordatu.¹¹⁷ Konkordat, ki je bil sklenjen 27. julija 1935 z Vatikanom, je sicer predvideval tudi urejanje šolskih vprašanj, vendar ni bil ratificiran. 5. maja 1938 so katoliški škofje izdali poslanico vernikom, v kateri so navedli krivice, ki so se dogajale

¹¹⁴ Jegličev dnevnik, 6. 10. 1929, str. 1026

¹¹⁵ NŠAL, Šolske zadeve, 5. 10. 1929, št. 3689; Jegličev dnevnik, 29. 9. 1929, str. 1025.

¹¹⁶ *Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom* (Ljubljana, 1929), str. 132; Andrej Vovko, "Navzočnost cerkve v šolstvu", v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, ur. Metod Benedik, Janez Juhant in Bogdan Kolar (Ljubljana, 2002), str. 371 (dalje: Vovko, "Navzočnost cerkve v šolstvu").

¹¹⁷ Jegličev dnevnik, 20. 1. 1930, str. 1037.

katoliški cerkvi, med drugim tudi na področju šolstva. Poudarili so tudi, da se je izvajal pritisk na učitelje in učence in da država ovira verske šole. Novih šol ni bilo moč ustanavljati, prav nasprotno, oblast je skušala obstoječe ukinjati, tudi so bili absolventi verskih šol pri zaposlitvah zapostavljeni, omejevalo se je število učencev v šolah, obstajala pa je tudi tendenca prosvetnega ministrstva, da se zmanjšuje ure šolskega verouka.¹¹⁸

5 Konkordat

Z razpadom Avstro-Ogrske je papež Benedikt XV. 23. novembra 1921 tudi s cerkvene strani preklical konkordat, ki je bil sklenjen 18. avgusta 1855 med papežem Pijem XI. in avstrijskim cesarjem Francem Jožefom I., ker novonastale države niso imele statusa nasledstva. Papež je hotel biti seveda predvsem svoboden pri imenovanju škofov, ker je konkordat iz leta 1855 določal, da ima cesar v skladu s privilegiji iz 15. stoletja pravico predlagati in imenovati škofove (čl. 19), ki so morali priseči zvestobo cesarju (čl. 20). Ob tem je katoliški cerkvi zagotovil pomemben vpliv na področju izobraževanja in zakonske zveze, katoliški cerkvi predal pa je tudi verski sklad. Z avstrijske strani je bil konkordat po letu 1860 postopoma modificiran tako s *Temeljnim zakonom o splošnih državljanskih pravicah* z dne 21. decembra 1867, ki je predvideval enakost ne glede na veroizpoved. S posebnim zakonom je bilo leta 1868 na novo urejeno zakonsko pravo, šolski pouk in odnosi med verskimi skupnostmi. Avstrijska stran je sicer konkordat po razglasitvi dogme o papeževi nezmotljivosti leta 1870 formalnopravno preklicala, dejansko pa so nekatere določbe ostale veljavne do razpada habsburške monarhije.¹¹⁹ Papež je bil pripravljen z novonastalimi državami skleniti nov konkordat.

Škof Jeglič je že 12. novembra 1918 pisno opozoril Narodno vlado, da so z razpadom avstro-ogrske monarhije vse predprave, ki jih je Sveti sedež dal avstrijskemu cesarju oz. vladi glede katoliške cerkve, prenehale in da je cerkevno pravo začelo veljati po novem zakoniku kanoničnega prava, veljavnega od 19. maja 1918 – in to do sprejetja nove ustave države SHS ter ureditev odnosov te države do katoliške cerkve. V odgovoru na vprašanje lavantinskega škofijskega ordinariata 11. februarja 1919 o tem, kako naj postopajo, ker je prej veljavno razmerje med državo in Cerkvijo prenehalo, je Jeglič kljub temu svetoval, naj se, dokler ne pride do dogovora med Sv. Sedežem in državo, držijo stare

¹¹⁸ Vovko, "Navzočnost cerkve v šolstvu", str. 371–372.

¹¹⁹ Borut Košir, "Cerkev in njen odnos do političnih ureditev", v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (Ljubljana, 2002), str. 256–259 (dalje: Košir, "Cerkev in njen odnos do političnih ureditev").

avstrijske zakonodaje.¹²⁰ Beograjska oblast je bila mnenja, da je dedič pravic, ki jih je Sv. Sedež priznal avstrijskemu cesarju, zaradi česar je prišlo do spora med katoliško cerkvijo in Beogradom. Že na ustanovni seji jugoslovanske škofovske konference 27. novembra 1918 v Zagrebu so jugoslovanski škofi razpravljali o konkordatu. V resoluciji, ki jo je pripravil Jeglič, so izrazili željo, da se pravni status uredi s sporazumom s Sv. Sedežem. Konference se je udeležil, kot že navedeno, od slovenskih škofov samo škof Jeglič. V zvezi s konkordatom na škofovski konferenci niso sprejeli nobenega sklepa, zadevo so prepustili v premislek vsakemu posameznemu škofu.¹²¹

Kralj Aleksander je že januarja 1919 izdal razglas o enakosti veroizpovedi, 31. julija 1919 pa je bila sprejeta začasna Uredba o strukturi Ministrstva, ki naj bi vsem veroizpovedim zajamčila zakonsko enakopravnost. Beograd je pripravljaj interkonfesionalne zakone.¹²² Vidovdanska ustava je to načelo prevzela, predvidela pa je zakonsko ureditev za vsako veroizpoved posebej. Srbska pravoslavna cerkev v Kraljevini SHS ravnala, kot da je državna cerkev in ima isti status, kot ga je imela v Kraljevini Srbiji, čeprav je katoliška cerkev bila precej močna. Tudi agrarna reforma pravoslavne cerkve ni prizadela tako, kot je prizadela katoliško cerkev.¹²³ Kot navaja France Martin Dolinar, zato ni presenetljivo, da je država sklenila dogovore z vsemi priznanimi verskimi skupnostmi razen s katoliško cerkvijo.¹²⁴

Sv. Sedež je novembra 1919 formalno priznal Kraljevino SHS, hkrati pa je bilo izraženo upanje, da se bodo nadaljevali dobri odnosi, ki jih je imel s Srbijo. S Srbijo je Sv. Sedež pred začetkom vojne leta 1914 namreč sklenil konkordat, po katerem je katoliška cerkev lahko svobodno delovala, predvideval je tudi katoliško škofijo v Beogradu, ki pa ni bila ustanovljena. Papež Benedikt je želel ta konkordat s potrebnimi spremembami razširiti na celo kraljevino.¹²⁵ Tudi Anton Korošec se je zavzemal za konkordat. Leta 1921 je menil, da je napočil ugoden trenutek za sporazum. Leto pozneje je sporočil Jegliču, da so ministri v Beogradu Cerkvi naklonjeni, izjema naj bi bil prosvetni minister Svetozar Pribičević.¹²⁶ Jegliča je prosil za navodila v cerkvenopolitičnih zadevah. Ta mu je dal elaborat o "avtonomiji Cerkve v SHS" in odgovor škofov na predlog vlade

¹²⁰ NŠAL, Spisi V, Državne zadeve 1898–1930, D2, f.12, Jegličeva spomenica Narodni vladi; Dolinar, "Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918", str. 304.

¹²¹ NŠAL, ŠAL, Spisi V, fasc. 268, Škofovska konferenca 1909–1921; Dolinar, "Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918", str. 305.

¹²² *Jegličev dnevnik*, 18. 4. 1920, str. 807. Načrt je nadškof Bauer dobil pod roko. Piše tudi, da ga bo sicer minister poslal škofom v oceno.

¹²³ Aleksa Beninger, *Alojzije Stepinac. Hrvatski kardinal* (Rim, 1974), str. 198 (dalje: Beninger, *Alojzije Stepinac*).

¹²⁴ Dolinar, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju", str. 409.

¹²⁵ *Jegličev dnevnik*, 4. 2. 1922, str. 852.

¹²⁶ Rahten, *Anton Korošec*, str. 194.

o razmerju veroizpovedi v SHS",¹²⁷ pripravil pa je tudi popravke konkordata s Srbijo, ki je bil po njegovem zelo pomanjkljiv.¹²⁸ Beograd je posebno zanimljivo, kako lahko vpliva na imenovanje škofov. 9. avgusta 1922 je bila ustanovljena komisija, ki je proučevala vprašanja glede konkordata.¹²⁹ Jeglič, ki je bil na posvetovanju v Beogradu z ministrom vere Ivom Krsteljem, je imel občutek, da želi minister po konkordatu zaslužniti Cerkev, in je dodal, da je ne bo. Takrat so škofje določili pet oseb, ki naj bi vprašanje konkordata preučevali, sestavljali tekst za škofo.¹³⁰ Ko je konec leta 1922 postal minister za vere Ljuba Jovanović, ki je veljal za očeta srbskega konkordata, je Jeglič dnevniku zaupal, da bo sedaj konkordat mogoč.¹³¹ Jeglič je tudi intenzivno sodeloval pri pripravi besedila konkordata.¹³² Ko je bil Anton Korošec podpredsednik Davidovićeve vlade (27. 7. 1924) in zastopnik ministra za vere (do 5. 11.), je organiziral tudi sestanek, na katerem so konkordat obravnavali. Navzoči so bili škofje knezoškof Jeglič, zagrebški nadškof dr. Bauer, djakovski škof Akšamović in poslanik pri Vatikanu Josip Smodlaka.¹³³

Vprašanje konkordata je predstavljalo največji problem v razmerju med kraljevino in katoliško cerkvijo. Besedilo so pripravljali že pod kraljem Aleksandrom, ki je zadevo želel urediti.¹³⁴ Kralj Aleksander je menil, da bo s sprejetjem konkordata navezal katoliško cerkev na državo, hkrati pa je upal, da bo s tem rešil hrvaško vprašanje.¹³⁵ Prva osnutka konkordata sta bila sestavljena že v letih 1922 in 1923, neposredna pogajanja z Rimom pa so stekla leta 1925. Potem pa so bila pogajanja prekinjena, nadaljevala so se šele v času vlade generala Petra Živkovića, trajala pa so do leta 1935. Besedilo konkordata je bil v glavnem usklajeno še pred atentatom na kralja Aleksandra v Marseillu.¹³⁶ 25. julija 1935 je bil konkordat s Svetim sedežem podpisan v Vatikanu (Jevtićeva vlada). V imenu papeža Pija XI. ga je podpisal njegov državni tajnik kardinal Eugenio Pacelli, v imenu kralja Petra II. pa pravosodni minister dr. Ljudevit Auer.

¹²⁷ *Jegličev dnevnik*, 2. 1. 1921, str. 824.

¹²⁸ Prav tam, 25. 2. 1922, str. 854.

¹²⁹ Beninger, *Alojzije Stepinac*, str. 198.

¹³⁰ *Jegličev dnevnik*, 20. 8. 1922, str. 862.

¹³¹ Prav tam, 28. 12. 1922, str. 873, in 12. 1. 1923, str. 875.

¹³² Prav tam, 29. 6. 1923, str. 882.

¹³³ "Posvet o načrtu konkordata", *Slovenec*, 20. 9. 1924, št. 40, str. 1.

¹³⁴ *Jegličev dnevnik*, 5. 8. 1927, str. 974. Ko je Jeglič po petih letih dobil avdienco pri kralju Aleksandru, sta govorila tudi o konkordatu. Jeglič mu je razložil glavne ovire in kralj je potrdil, da želi, da se bi po volitvah začelo na tem delati, seveda, če bi prišla na oblast prava vlada. Glej tudi: *Jegličev dnevnik*, 26. 1. 1929, str. 1012.

¹³⁵ Nikola Žutić, *Nadbiskup Stepinac. Ideologija i politika 1934–1946* (Beograd, 2017), str. 120–121 (dalje: Žutić, *Nadbiskup Stepinac*).

¹³⁶ Prav tam.

Na tem mestu je treba spomniti, da je kralj Aleksander ukinil vidovdansko ustavo. Še preden je bila objavljena nova, oktroirana ustava 3. septembra 1931, so bile za nekatere verske skupnosti sprejeti posebni zakoni: 8. novembra 1929 *Zakon o Srbski pravoslavni Cerkvi*, 14. decembra 1929 *Zakon o židovski verski skupnosti* in 30. januarja 1930 *Zakon o muslimanski skupnosti* (spremenjen 28. februarja 1939), *Zakon o reformiranih in evangeličanskih Cerkvah* pa je bil sprejet potem šele 16. aprila 1936. Za katoliško cerkev, pa tudi za starokatoliško, ni bil izdan noben zakon.¹³⁷ Že, ko je Korošec konec dvajsetih let zaznal močno nasprotovanje konkordatu s strani pravoslavnih krogov, naj bi začel zagovarjati notranjo rešitev, torej poseben zakon za katoliško cerkev.¹³⁸ Kralj Aleksander je sporazumno z njim, ko je po uvedbi diktature sklenil sporazume z verskimi skupnostmi, govoril z nadškofom Bauerjem, ki je predsedoval jugoslovanski škofovski konferenci, in predlagal poseben zakon za katoliško cerkev. To je sprožilo nasprotovanje škofov. Hkrati so se spraševali, kaj ima v mislih Korošec. Jeglič je od Korošca zahteval pojasnilo in ta mu je odgovoril:

Kar se tiče konkordata, sem ob eni priliki lanskega leta v prostem razgovoru /.../ rekel njegovemu veličanstvu kralju, da mi še nismo zreli za konkordat, da ga ne bi držali, da bi radi tega prišlo do diplomatskih konfliktov, ki bi lahko imeli v državi sami najhujše posledice in da sem jaz radi tega za kratkoročno pogodbo ali modus vivendi. O kakih državnih zakonih – enostranskih – ni bilo govora. Pač pa sem izrecno rekel, da to ni mišljenje ne škofov, ne mojih političnih prijateljev, ampak osebno moje. Mislim tudi danes, da je moje mišljenje upravičeno.¹³⁹

Jeglič je nato zapisal, da se mu je odvalil "kamen od srca".¹⁴⁰

Predsednik škofovske konference Bauer je kralju odgovoril, da je sklenitev sporazuma v pristojnosti Svetega sedeža. Očitno je kralja prepričal, saj se je ta potem sam zavzemal za sklenitev konkordata in v ta namen sklical dve vladni komisiji, ki bi naj izdelali predloge za konkordat.¹⁴¹ V prvi komisiji so bili štirje škofi, tudi ljubljanski škof Jeglič, vendar jih je jugoslovanska vlada leto dni pozneje ignorirala.¹⁴² V letih 1931 do 1933 sta si kraljevina in Vatikan izmenjala

¹³⁷ Košir, "Cerkev in njen odnos do političnih ureditev", str. 260–265.

¹³⁸ Bogdan Kolar, "Korošec in osrednja cerkveno-politična vprašanja v jugoslovanski državi", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42, št. 2–3 (2006), str. 199 (dalje: Kolar, "Korošec in osrednja cerkveno-politična vprašanja v jugoslovanski državi").

¹³⁹ *Jegličev dnevnik*, 7. 1. 1930, str. 1037; Kolar, "Korošec in osrednja cerkveno-politična vprašanja v jugoslovanski državi", str. 199. V nekaj besedah se citat ne bistveno razlikuje, vendar Kolar, ki citira nekoliko širši del pisma, poleg ne navaja vira.

¹⁴⁰ *Jegličev dnevnik*, 7. 1. 1930, str. 1037.

¹⁴¹ Gašper Mithans, *Jugoslovanski konkordat*. Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones 30 (Ljubljana, 2017), str. 139.

¹⁴² Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 387, 407 (dalje: Mithans, *Jugoslovanski konkordat*).

štiri predloge: dva jugoslovanska vladna predloga in dve vatikanski promemoriji. Kralj je potem leta 1933 odredil, da naj se pogajanja vršijo neposredno z državnim tajnikom Eugeniem Pacellijem (prek posebnega pooblaščenca Nicola Moscatellija). Pogajalci Sv. sedeža so se o ključnih vprašanih posvetovali z Gregorijem Rožmanom kot uglednim pravnikom. Tokrat so pogajanja dobro stekla in prišlo do rezultata. Predvidena je bila tudi ustanovitev samostojne cerkvene pokrajine s sedežem metropolita v Ljubljani in sufraganom v Mariboru.¹⁴³

Sledili so ostri spori v kraljevini. Po Aleksandrovi smrti je konkordat podprl tudi regent knez Pavle Karadordevič, ki pa je vse okoli konkordata prepustil vladi. S tem naj bi si, kot navaja Gašper Mithans v svoji raziskavi, zapravljal velik del ugleda.¹⁴⁴ Ministrski predsednik Milan Stojadinović je šele po dveh letih poslal konkordat v ratifikacijo skupščini, senatu pa ga sploh ni predložil. V spominih je zapisal, da mu do konkordata ni bilo, ker ga ni sam sestavljal.¹⁴⁵ Seveda Stojadinović ni imel večine ne v skupščini in ne v senatu. Tudi to je bil ob nasprotovanju srbske pravoslavne cerkve in opozicije v parlamentu vzrok za zavlačevanje. Stojadinović je želel, kot je povedal nunciju, da se konkordat sprejme soglasno ali skoraj soglasno brez sovražnih napadov. Regent knez Pavle je nunciju sporočil, da je v skupščini močno nasprotovanje ratifikaciji.¹⁴⁶

Konkordat je propadel predvsem zaradi odpora srbskega pravoslavja. Sporne so bile naslednje točke: § 8, ki ureja depolitizacijo katoliške duhovščine (odpor predvsem s strani Hrvatov); § 11, ki manjšinam v Jugoslaviji priznava pravico, da v bogoslužju uporabljajo materni jezik (ugovarjali so, da ta pravica manjšinam v Italiji ni bila priznana, nakar je nuncij obljubil, da se bo za to zavzel). Ob tem so Srbi nasprotovali določbi, ki je katoliški cerkvi priznavala pravico do ustanavljanja novih škofij v Jugoslaviji. Srbska pravoslavna cerkev je zagrozila, da bo izobčila vsakega poslanca, ki bi glasoval za konkordat. Sledile so demonstracije v Beogradu. Sicer je bilo pri prvem glasovanju v skupščini 166 glasov za konkordat in 126 proti, pri drugem pa 167 za in 129 proti. V skupščini je bil torej sprejet, vendar izida niso dali v potrditev senatu, s čimer ni postal pravnomočen.¹⁴⁷ Takrat se je mnogokrat slišalo: "Če bi bil kralj Aleksander še živ, bi bil konkordat gladko sprejet." To je bil moralni poraz za katoličane v Jugoslaviji, torej tudi slovenske. Obenem je bil to politični poraz za SLS, zlasti ker je notranji minister dr. Korošec po glasovanju izjavil, da ta konkordat ne bo več predložen narodni skupščini. *L'Osservatore Romano* je 19. februarja 1938 obja-

¹⁴³ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 407; Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 58–167.

¹⁴⁴ Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 231.

¹⁴⁵ Rahten, *Korošec*, str. 454.

¹⁴⁶ Mithans, *Jugoslovanski konkordat*, str. 221.

¹⁴⁷ Prav tam, str. 235–241; Košir, "Cerkev in njen odnos do političnih ureditev", str. 265–266. Prim. Metod Mikuž, *Slovenci v stari Jugoslaviji. Oris zgodovine Slovencev 1917–1941* (Ljubljana, 1965), str. 453–455.

vil članek "Jugoslovanski konkordat", v katerem je izpostavil negativno vlogo, ki jo je v zvezi z njim imel katoliški duhovnik in notranji minister Korošec. Omenjen je bil tudi *Aide mémoire*, ki ga je izdal Sveti sedež 15. februarja 1938, ki je bil neke vrste protest proti temu, kar se je dogajalo s konkordatom, opozoril pa je tudi, da so katoličani postavljeni v podrejen položaj.¹⁴⁸

Zavrženi konkordat prav gotovo ni prispeval k večji trdnosti v državi. Jugoslovanska škofovska konferenca je v Zagrebu 18. maja 1938, prvič pod predstvom nadškofa Alojzija Stepinca, izdala kritično izjavo, s katero je obsodila Korošca, ker je prav on kot katoliški duhovnik podal izjavo o odpovedi konkordata.¹⁴⁹ Izjavo sta podpisala tudi slovenska škofa dr. Rožman in dr. Jožef Ivan Tomažič. Škofov tajnik, poznejši pomožni škof ljubljanski Stanislav Lenič, se je spominjal, da je Korošec v Ljubljani rekel: "Tomažiču ne zamerim, Rožmanu pa, ker ga imam za brihtnega." Od takrat, tako Lenič, se je Korošec Rožmana izogibal.¹⁵⁰

Tamara Griesser-Pečar

SLOVENIAN CATHOLIC CHURCH AND THE KARADJORDJEVIĆ DYNASTY

SUMMARY

When it turned out that the autonomy of the southern Slavs within the Austro-Hungarian monarchy was no longer feasible, secession occurred. The state that was founded on December 1, 1918 was significantly different from the one that the Slovenian political representatives, as well as the Slovenian Catholic

¹⁴⁸ Košir, "Cerkev in njen odnos do političnih ureditev", str. 267.

¹⁴⁹ Rahten, *Anton Korošec*, str. 454–455; Benigar, *Alojzije Stepinac*, str. 202; Žutič, *Nadbiskup Stepinac*, str. 128–130.

¹⁵⁰ Tamara Griesser-Pečar, *Stanislav Lenič. Življenjepis iz zapora* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1997), str. 143–144.

Church, had in mind. Even the Karadordević dynasty was foreign to Slovenes, mainly because it belonged to the Orthodox faith. The vast majority of Slovenes were Catholics. That is why part of the politics advocated for a republic and a federalist arrangement, including a large part of the clergy, with Bishop of Ljubljana, Anton B. Jeglič. The Catholic Church had a completely different status in the new kingdom than in the Habsburg monarchy, where it was by far the dominant religious community. In the Kingdom of SHS or Kingdom Yugoslavia there were six officially recognized religions, and the Catholic Church was only in second place. She was faced with a series of problems that escalated in the following years. The biggest problem was the legal status of the Catholic Church in the new state, which was not resolved until the collapse of the kingdom. The Catholic Church opposed the separation of Church and State. For her, the field of education and school was extremely important, because she was afraid of losing influence in these areas. Catholic Church also strongly opposed Sokol education. Besides there were problems regarding diocesan and parish boundaries and church property.

In 1929, the Slovenians welcomed King Alexander's decision on January 6, including the Catholic side, because they were not aware of the consequences at first. King Alexander also described his dictatorship as temporary, and Bishop Jeglič initially believed that this, as an extreme step, was permissible in order to settle the situation in the country. During this time, there was a change at the top of the Ljubljana diocese. In 1930 Dr. Gregorij Rožman, who was a professor of ecclesiastical law and, as a jurist, already participated in solving open problems as an auxiliary bishop, succeeded Jeglič. While Jeglič had great influence in the SLS party, Rožman was deeply of the opinion that the Church should define only those issues that relate to religious, moral and ecclesiastical issues. He also opposed the political involvement of priests, although he made several concessions. The Concordat, which the Catholic Church had been pushing for, as well as King Alexander, was concluded but not ratified by the Kingdom because of the strong opposition of the Orthodox Church. The rejected Concordat certainly did not contribute to greater stability in the country. The Yugoslav Bishops' Conference in Zagreb in 1938 issued a very critical statement about that, which was also signed by the Slovenian bishops, Dr. Rožman and Dr. Jožef Ivan Tomažič.

VIRI IN LITERATURA

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, NŠAL 331, Nadškof Anton Bonaventura Jeglič.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, NŠAL 332, Zapuščina škofa Gregorija Rožmana.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Državne zadeve 1898–1930, D 2.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana (ŠAL), Spisi V, Škofovska konferenca 1909–1921.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Škofijski arhiv Ljubljana (ŠAL), Škofje.

PAH – Privataarchiv der Familie Habsburg (PAH), Aufschreibungen Kaiser Karls aus dem Jahre 1918, "Vineta", Februar 1918.

Sejmi zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in deželnih vlad za Slovenijo 1918–1921, 3. del (Ljubljana, 2002).

Folium officiale diocesis Lavantinae. Cerkevni zaukaznik za Lavantinsko škofijo. Kirchliches Verordnungsblatt für die Lavanter Diözese – Maribor, letnik 1918.

Ljubljanski škofijski list – Ljubljana, letnika 1918–1919.

Ponedeljski Slovenec – Ljubljana, letnik 1937.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1918, 1929, 1932.

Slovenski narod – Ljubljana, letnik 1922, 1929.

Službene novine Kraljevine SHS – Beograd, letnik 1921.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti – Ljubljana, letnik 1929.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo – Ljubljana, letnik 1921.

Hösch, Edgar, "Aleksander Karadjordjević", *Biographisches Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, dostopno na: <https://www.biolex.ios-regensburg.de/BioLexViewview.php?ID=421>, pridobljeno, 20. 11. 2022.

"Karel Verstovšek", *Slovenska biografija*, dostopno na: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi776856/>, pridobljeno: 18. 11. 2022.

.....

Beninger, Aleksa, *Alojzije Stepinac. Hrvatski kardinal* (Rim, 1974).

Bister, Feliks J., *Anton Korošec, državnozborski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana, 1992).

Definitivni rezultati stanovništva od 31. januara 1921 god., Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika (Sarajevo, 1932), dostopno na: <https://hdl.handle.net/11686/file2175>, pridobljeno: 14. 11. 2022.

- Dolinar, France M. (avtor)**, Geržinič, Alojzij (ur.), *Slovenska katoliška obzorja: izbor esejev, razprav, člankov* (Buenos Aires, 1990).
- Dolinar, France M.**, "Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918", v: Škulj, Edo (ur.), *Edo Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991), str. 303–332.
- Dolinar, France M.**, *Ljubljanski škofje* (Ljubljana, 2007).
- Dolinar, France M.**, "Katoliška cerkev v Sloveniji v 20. stoletju", v: Nečak, Dušan et al. (ur.), *Slovensko-avstrijski odnosi v 20. stoletju / Slowenisch-österreichischen Beziehungen im 20. Jabrbundert*. Historia 8 (Ljubljana, 2008), str. 403–458.
- Dolinar, France M.**, "Gregorij Rožman (1883–1959)", v: Čipič Rehar, Marija et al. (ur.), *Med sodbo sodišča in sodbo vesti* (Ljubljana, 2009), str. 17–35.
- Gašparič, Jure**, "Uvedba diktature kralja Aleksandra", *Prispevki za novejšo zgodovino* 46, št. 1 (2006), str. 241–254.
- Grdina, Igor**, *Moč umetnosti in sila politike* (Ljubljana, 2007).
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Die Mission Sixtus* (Wien–München, 1988).
- Griesser-Pečar, Tamara**, Stanislav Lenič. *Življenjepis iz zapora* (Celovec–Ljubljana–Dunaj, 1997).
- Griesser-Pečar, Tamara**, *Die Stellung der slowenischen Landesregierung zum Land Kärnten*, Studia Carinthiaca XXX (Klagenfurt, 2010).
- Griesser-Pečar, Tamara**, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 301–331.
- Griesser Pečar, Tamara in Dolinar, France M.**, *Rožmanov proces* (Ljubljana, 1996).
- Hribar, Ivan**, *Moji spomini II* (Ljubljana, 1928).
- Jagodić, Jože**, *Majhen oris velikega življenja. Nadškof Anton Bonaventura Jeglič* (Celje, 2013).
- Jamnik, Anton**, "Rožman duhovni vodja Orlov", v: *Rožmanov simpozij v Rimu* (Celje, 2001), str. 39–49.
- Jeglič, Anton Bonaventura**, "Ob času 'Majniške deklaracije'", v: *Zbornik Svobodne Slovenije 1957* (Buenos Aires, 1957).
- Jeglič, Anton Bonaventura (avtor)**, Čipič Rehar, Marija, Otrin, Blaž, Rezar, Cvetka in Visočnik, Julijana (ur.), *Jegličev dnevnik*. Znanstvenokritična izdaja (Celje, 2015).
- Kolar, Bogdan**, "Korošec in osrednja cerkveno-politična vprašanja v jugoslovanski državi", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42, št. 2–3 (2006), str. 192–208.
- Kolar, Bogdan**, "Mirovne pobude papeža Benedikta XV. in odmevi na Slovenskem", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 443–468.
- Košir, Borut**, "Cerkve in njen odnos do političnih ureditev", v: *Cerkve na Slovenskem v 20. stoletju* (Ljubljana, 2002), str. 251–270.
- Krišto, Jure**, "Euharistijski kongresi u Chicagu (1926) i Zagrebu (1930) u sestavu političke represije", *Časopis za suvremenu povijest* 38, št. 3 (2006), str. 921–937.
- Letopis Cerkve na Slovenskem 2000* (Ljubljana, 2000).
- Marušič, Branko**, "Zadnje tržaško leto škofa Andreja Karlina", v: Škulj, Edo (ur.), *Karlinov simpozij v Rimu* (Celje, 1996), str. 145–154.

- Mikuž, Metod**, *Slovenci v stari Jugoslaviji. Oris zgodovine Slovencev 1917–1941* (Ljubljana, 1965).
- Mithans, Gašper**, *Jugoslovanski konkordat*. Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones 30 (Ljubljana, 2017).
- Otrin, Blaž**, "Poslanska epizoda šentjakobskega župnika", *Arhivi* 34, št. 2 (2011), str. 555–567.
- Perovšek, Jurij**, "Korošec in temeljna vprašanja jugoslovanske države", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42, št. 2–3 (2006), str. 92–103.
- Perovšek, Jurij**, "Misel o Sloveniji in njeno udejanjenje v času Majniške deklaracije do oblikovanja Države SHS in Narodne vlade SHS v Ljubljani", *Studia Historica Slovenica* 18, št. 2 (2018), str. 421–442.
- Perovšek, Jurij**, *Politika in moderna*, Zbirka Razpoznavanja/Recognitiones 48 (Ljubljana, 2022).
- Prepeluh, Albin**, *Pripombe k naši prevratni dobi* (Ljubljana, 1938).
- Prunk, Janko**, "Jeglič in slovenska politika po letu 1918", v: Škulj, Edo (ur.), *Jegličev simpozij v Rimu* (Celje, 1991), 289–302.
- Prunk, Janko**, "Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1. (1991), str. 35–54.
- Prunk, Janko**, "Škof Jeglič – politik, 1. del", *Kronika* 19, št. 1 (1971), str. 30–42.
- Rahten, Andrej**, "Korošec na dvoru Karađorđević", *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 93=Nv58, št. 2–3 (2022), str. 5–18.
- Rahten, Andrej**, *Anton Korošec. Slovenski državnik kraljeve Jugoslavije* (Ljubljana, 2022).
- Rajšp, Vincenc**, "Verski sklad", v: Mihelič, Darja (ur.), *Gestrinov zbornik* (Ljubljana, 1999), str. 217–228.
- Rajšp, Vincenc**, "Verski skladi na področju Slovenije in gozdovi na Gorenjskem, ki jih je kupil verski sklad", v: Šelih, Alenka in Pleterski, Janko (ur.), *Država in cerkev. Izbrani zgodovinski in pravni vidiki* (Ljubljana, 2002), str. 105–112.
- Šimić, Vladimir**, "Pravna ureditev cerkvenega premoženja na ozemlju današnje Slovenije", v: *Država in cerkev. Izbrani zgodovinski in pravni vidiki* (Ljubljana, 2002), str. 113–120.
- Stavbar, Vlasta**, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforma do nove države (1906–1918)* (Maribor, 2017).
- Suppan, Arnold**, *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Zwischen Adria und Karawanken* (Berlin, 1998).
- Škerbec, Matija**, *Senčurski dogodki* (Kranj, 1937).
- Šturm, Lovro**, "O prepovedi političnih strank in Komunistične partije Jugoslavije", v: Šturm, Lovro (ur.), *O vzponu komunizma na Slovenskem* (Ljubljana, 2015), str. 205–217.
- Vilfan, Sergej**, *Pravna zgodovina Slovencev* (Ljubljana, 1961).

von Hussarek, Max, "Zum Tatbestande des landesfürstlichen Nominations- und Bestätigungsrechts für Bistümer in Österreich 1848–1918", *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 47, Kan. Abt. XVI (1927), str. 181–251.

Vovko, Andrej, "Navzočnost Cerkve v šolstvu", v: Benedik, Metod, Juhant, Janez in Kolar, Bogdan (ur.), *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (Ljubljana, 2002), str. 369–386.

Zakon o narodnih šolah s kratko razlago in stvarnim kazalom (Ljubljana, 1929).

Žebot, Ciril, *Nemiljiva Slovenija* (Celovec, 1988).

Žutić, Nikola, *Nadbiskup Stepinac. Ideologija i politika 1934–1946* (Beograd, 2017).

Author: **GRIESSER-PEČAR Tamara**
Ph.D., Assistant Professor
Zuckerkandlgasse 38–44/2, AT–1000 Vienna, Austria

Title: **SLOVENIAN CATHOLIC CHURCH AND THE KARADJORDJEVIĆ DYNASTY**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*
Maribor, 23 (2023), No. 2, pp. 361–396, 150 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Keywords: Anton Bonaventura Jeglič, Anton Korošec, king Aleksander I, Sixth January dictatorship, unitary constitutional framework, concordat, Sokol, Orel, catholic schools

Abstract: When it became clear that the autonomy of the South Slavs within the Austro-Hungarian Empire was no longer feasible, the Slovenian Catholic Church supported unification with Serbia. The Karadordević dynasty was alien to the Slovenes, also because it belonged to the Orthodox faith. In the Kingdom of SHS or Kingdom Yugoslavia were six officially recognized religions, the Catholic Church was only second to the Orthodox. For that reason, a part of the political class was in favour of a republic and a federalist system – including the majority of the clergy, first and foremost the Bishop of Ljubljana, Anton B. Jeglič. The Catholic Church was facing a number of problems, both with diocesan and parish boundaries and the issue of the religious fund. She opposed the separation of Church and State, and saw problems in the educational and school spheres. The biggest problem was the agreement between the Kingdom and the Holy See. Although the Concordat was finally signed in 1935, it was never ratified by the Kingdom of Yugoslavia.